

Masarykova cesta do Ameriky

Když Masaryk 8. března 1918 opouštěl Moskvu, vydává se přes Sibiř a Japonsko do Spojených států, byl přesvědčen, že budoucnost československé armády v Rusku je vyřešena: armáda se co možná nejrychleji stáhne z této nešťastné země a dorazí na západní frontu. Se sovětskou vládou se dohodl na podmínkách transportu jednotek a na jejich neutralitě ve vnitřních politických zmatcích v Rusku. Avšak během jeho dlouhé cesty přes Sibiř zahájila Dohoda intenzivní diplomatická jednání, týkající se intervence v Rusku. Masaryk o nich nebyl informován. Nemohl ani předvídat, co se stane během jeho nepřítomnosti v Rusku s dohodami, jež vyjednal.

Masaryk navrhl již 1. září 1917 vyslání 300 000 japonských vojáků do Ruska, za což mělo být Japonsko odškodněno některými územími na asijském Dálném východě. Jakkoli skepticky tehdy britská vláda přistupovala k Masarykově myšlence, začala počátkem února 1918 zvažovat japonskou intervenci na Sibiři, o čemž informovala ostatní dohodové státy. Britové navrhli japonskou okupaci čínských východních a amurských železnic a případně celé Transsibiřské magistrály, ale japonská vláda požadovala „volnou ruku co se týče intervence na Sibiři“. Avšak americký velvyslanec David R. Francis z Ruska sděloval, že „všichni Rusové“ jsou „silně proti japonské intervenci“. Americká vláda se proti ní postavila s odůvodněním, že by byla mezi Rusy nepopulární a že by nebylo v zájmu Spojenců „odcizit si významnou část ruského obyvatelstva“. Ministr zahraničních věcí Robert Lansing formuloval svůj postoj k japonské intervenci v důvěrném memorandu z 18. března 1918, s nímž se prezident plně ztotožnil.

Lansing uvedl, že „návrh požádat Japonsko o vyslání expedičního sboru na Sibiř je vyvolán měnicím se stupněm znepokojení britské, francouzské a italské vlády, jež si přejí učinit z Japonska zmocněnce velmocí“. Avšak zdálo se, že japonská vláda „si nepřeje postupovat společně s dalšími vládami preferujíc vlastní postup bez jiného druhu spolupráce než je souhlas“. Protože břemeno vojenských operací na Sibiři dolehne na Japonsko, byly tu dvě rozhodující úvahy s ohledem na jeho připravovanou akci: „Zprvė, jaký bude morální dopad na ruský národ? Zadruhé, jaký bude vojenský užitek?“

První otázku Lansing zodpověděl negativně: morální dopad bude špatný, protože Rusové přijmou japonskou intervenci se všeobecným odporem. S výjimkou několika malých skupin se Rusové rozhořčeně postaví proti Japonsku i velmocem, které jeho akci odsouhlasily. „Objeví se obvinění, že Rusko bylo zrazeno svými takzvanými přáteli a vydáno žluté rase.“ Rusko by se mohlo obrátit o pomoc k Německu ve snaze odolat „žlutému nebezpečí, které se bude zdát akutní“. Co se týče druhé otázky, Lansing chápal, že Japonsko by mohlo zabránit dodávkám zásob z Vladivostoku západním směrem. Kdyby okupovalo západní Sibiř, Německo by nemohlo dostávat obilí a dobytek z této oblasti. Avšak poznamenal, že zásoby uskladněné ve Vladivostoku by se pak nepřepravovaly po lodích na západ. Mimoto byli bolševici na východní Sibiři slabší než kdekoli jinde v Rusku a existovaly také vážné logistické problémy plynoucí z předpokládané japonské vojenské operace. Především střežit 5000 mil jednokolejně železniční trať z Vladivostoku na západní Sibiř a do evropského Ruska by bylo velice obtížným úkolem z hlediska „téměř jistého nepřátelství Rusů k japonské okupaci Sibiře a proněmeckého cítění, jež by následovalo“. Závěrem Lansing konstatoval, že japonská intervence by pouze „sjednotila různé skupiny Rusů proti Japonsku a tím [...] vydala Rusko do rukou Němců“. Nenacházel přitom vojenskou kompenzaci, jež by přicházela v úvahu. Proto „musíme vyčkat dalšího vývoje“. Americká vláda tedy odmítla použít japonské vojáky, uvědomujíc si, jak by to bylo v Rusku nepopulární. Ale nenabídla alternativu v podobě vyslání vlastních jednotek do Ruska. O československé armádě nebylo v Lansingově memorandu ani zmínky.

Zatímco Masaryk cestoval přes Sibiř, francouzští, britští a italští vládní a vojenští úředníci se sešli 15. března 1918 v Londýně k diskusi o možnosti japonské intervence v Rusku za účelem obnovení východní fronty. Několik dní po této konferenci bylo dáno do oběhu memorandum britského vojenského experta na Rusko generála sira Arthura Knoxe, jež vinilo dva spojenecké agenty v Rusku, Brita Bruce Lockharta a amerického podplukovníka Raymonda Robinse z „otálení na východě“. Ve vojenských a politických kruzích pokračovaly diskuze, v nichž byla nastolena otázka českých jednotek v Rusku, zvláště když přišly na Západ zprávy o srážce Čechů s Němci na ukrajinské železniční křižovatce v Bachmači. Generál Ferdinand Foch navrhl 21. března 1918 zvážít případný prospěch, plynoucí z bolševického plánu zadržet československou armádu v Rusku a použít jí jako jádro nové ruské armády, protože v takovém případě by Češi mohli být použiti na místě a nemuseli by být přepravováni do Francie. Týž den připravilo britské ministerstvo zahraničních věcí memorandum pro ministerstvo války o roli a využitelnosti československé armády v Rusku. Tento dlouhý dokument po určitou dobu ležel bez povšimnutí, až 1. dubna v něm ministerstvo války opravilo některé

nepřesnosti: bylo pochybné, zda československá armáda měla 70 000 mužů s ohledem na skutečnost, že v Kyjevě – před obsazením města bolševiky – v ní sloužilo asi 42 000 mužů.

Memorandum zdůraznilo, že dřívější pokusy poslat československou armádu na rumunskou frontu byly neúspěšné, protože Masaryk odmítl dát k tomu souhlas. V nynější době francouzští důstojníci s největší pravděpodobností opustili armádu, k níž byli přiděleni. Koncem března 1918 se armáda přesunula z Kurska do Samary. Podle došlých zpráv byly československé jednotky v současnosti pravděpodobně bez dělostřelectva a munice a navíc zápasily s přepravními obtížemi. Trockij požádal Čechy, aby se stali jádrem nové ruské armády, ale oni odmítli, trvající na cestě do Francie. Protože ve Vladivostoku nebyly k dispozici žádné lodě, britské ministerstvo války se domnívalo, že československé jednotky by mohly být nějakou dobu ponechány v Rusku. Přitom by mohly být použity třemi různými způsoby: a) soustředit se v okolí Omsku na Sibiři; b) být poslány do Archangelska jinudy; c) soustředit se v Zabajkálí k případné pomoci atamanu Semenovovi. Z pohledu operačního náčelníka ministerstva války byla nejpřitažlivější první možnost, kdy by Češi byli schopni zablokovat jakoukoli akci německých válečných zajatců na Sibiři. Francouzi měli k tomuto řešení výhrady, protože zoufale potřebovali nové vojáky na západní frontě; Češi, jejichž bojová morálka měla vysokou úroveň, již prý byli na cestě do Francie. Francouzský konzul ve Vladivostoku očekával jejich brzký příjezd a dokonce žádal o instrukce, jak s nimi jednat. Ale bolševici nedůvěřovali francouzským důstojníkům v Rusku, ani důstojníkům československé armády, jež byla součástí francouzských ozbrojených sil. Bolševický komisař vnitra řekl Jiřímu Klecandovi, jenž zastupoval československou armádu v Moskvě (kde koncem března jednal o přepravě jednotek přes sověty ovládané území), že nelze pustit československé ešelony přes Sibiř, protože Francouzi by je mohli obrátit „na Dálném východě proti bolševikům“. Když měl francouzský vojenský atašé v Moskvě generál Lavergne reagovat na toto tvrzení, uvedl dne 27. března 1918, že jelikož Češi chtějí do Francie, „Francie jim pouze pomáhá“.

Po překvapivém japonském vylodění 4. dubna Francouzi stále věřili, že Češi by mohli přijet do Francie, ale souhlasili s jejich pomocí atamanu Semenovovi po dobu, než pro ně připlují britské lodě. Teprve až se Češi skutečně shromáždí ve Vladivostoku, padne definitivní rozhodnutí, co s nimi. Avšak kdyby byl přesun Čechů zastaven Trockým kvůli japonskému vylodění, měli by být posláni do Archangelska jinou cestou, podle Lavergnova návrhu z 9. dubna. Francouzský generální štáb diskutoval 16. dubna s Brity o transportu Čechů, o jejichž morálce přicházely ty nejlepší zprávy. Navrhl, že pokud jsou Britové ochotni přepravit Čechy do Francie přes Archangelsk, mohou být Češi mezitím využiti ke hlídání severních přístavů. Britové návrh uvítali s vědomím, že Češi jsou v Rusku jediní, kdo jsou ochotni bojovat proti Němcům. Československé oddíly měly proto být poslány jinou cestou ze Sibiře do Archangelska a Murmanska, a poté do Francie. V severních přístavech nebyly k dispozici žádné britské lodě, ale Britové zřejmě nepovažovali evakuaci Čechů do Francie za naléhavou; Češi tudíž mohli být použiti ke střežení válečného materiálu a železnic na severu Ruska. Avšak francouzský generální štáb váhal poslat všechny, kteří již dosáhli Sibiře, oklikou. Clemenceau požádal 26. dubna francouzského velvyslance v Tokiu, aby se pokusil získat japonskou pomoc při přepravě do Francie těch Čechů, kteří se již nacházeli ve Vladivostoku.

Úspěch nebo selhání britských a francouzských plánů týkajících se legií závisel na ochotě Čechů ke spolupráci. Spojenci proto chtěli vědět, co si o tom myslí Masaryk, který dorazil 8. dubna 1918 do Tokia. Tam jej na pokyn ministra zahraničních věcí Lansinga vyhledal americký velvyslanec Roland S. Morris, aby informoval ministerstvo zahraničních věcí o jeho názorech na celkovou situaci v Rusku a možnostech organizování účinného odporu proti Centrálním mocnostem. Morris byl rovněž požádán, aby poslal ministerstvu každou informaci, kterou byl Masaryk ochoten poskytnout.

Lansing měl velký zájem o Masarykovy názory, protože obdržel informaci o československém armádním sboru v souvislosti s přípravami a plány na spojeneckou intervenci na Sibiři. Hlavním stoupencem intervence byl francouzský velvyslanec v Rusku Joseph Noulens, jehož doporučení předal 24. března 1918 americkému ministerstvu zahraničních věcí francouzský velvyslanec ve Washingtonu Jean J. Jusserand. Noulens věřil, že pouze co nejrychlejší vojenská akce Japonska, podniknutá jménem Spojenců a ve spolupráci s nimi, může zmařit německé plány ve východní Evropě. Japonská intervence by měla být doprovázena vyloděním mezispojeneckých ozbrojených sil v Murmansku a Archangelsku; Češi, kteří dosud nebyli odesláni na Dálný východ, by přitom mohli být nanejvýš užiteční.

Podobně jako Britové i francouzský diplomat by dal přednost tomu, aby Češi zůstali v Rusku a na Sibiři, místo aby jeli do Francie, a stejně uvažoval i americký diplomatický personál v Rusku. Například 29. března 1918 se Raymond Robins, vedoucí mise amerického Červeného kříže v Rusku, který působil jako neoficiální americký zástupce u bolševické vlády, dotazoval amerického velvyslance Francise (který se nalézal ve Vologdě), zda je informován o politice a přáních americké vlády s ohledem na transport československých jednotek přes Spojené státy do Francie. Robins se domníval, že vyslání těchto oddílů kolem světa na francouzskou frontu by bylo mařením času, peněz a tonáže.

Francis telegrafoval 2. dubna 1918 Lansingovi, že v Moskvě byl otevřen náborový úřad pro české válečné zajatce, kteří byli ochotni bojovat proti Němcům. Šlo o úřad československé armády, jež se pokoušela zformovat další armádní řady z válečných zajatců, kteří byli dosud v Rusku. Lansing se samozřejmě zajímal o použití československých oddílů v Rusku. Na jeho radu proto Morris požádal Masaryka, aby napsal pro prezidenta Wilsona memorandum „o stavu Ruska a bolševismu“. Velvyslanec Morris také položil Masarykovi mnoho otázek a jeho odpovědi poslal americkému ministerstvu zahraničních věcí.

Masaryk řekl Morrisovi, že je silně proti intervenci v Rusku, protože věří, že bolševický režim nějakou dobu potrvá. Nakonec ale bude vystřídán koaliční vládou, složenou z bolševiků, socialistů a liberálů. Podle jeho názoru bylo možné, že „bolševici s pomocí a sympatiemi Spojenců, mohou v průběhu jednoho roku zorganizovat značnou armádu proti německé agresi“.

Cílem Masarykova čtrnáctibodového memoranda, napsaného 10. dubna 1918 v Tokiu, bylo poskytnout prezidentu Wilsonovi všeobecný přehled o situaci v Rusku. Ačkoli bylo označeno jako „soukromé a důvěrné“, bylo zasláno také zástupcům dalších spojeneckých velmocí v Tokiu, kteří je dali k dispozici úřadům v domovských zemích. V tomto rozsáhlém dokumentu Masaryk psal, že „Spojenci by měli uznat bolševickou vládu“ de facto, protože „budou-li Spojenci s bolševiky v dobrém poměru, budou moci mít na ně vliv“ jako Němci, kteří je uznali, sjednavše s nimi mír. Masaryk dodal, že zná slabé stránky bolševiků, ale zná také slabé stránky ostatních stran, které „nejsou lepší ani schopnější“. Monarchistické hnutí bylo podle něj slabé a „Spojenci ho nesmějí podporovat“. Ani od kadetů, ani od eserů, kteří se „organizují proti bolševikům“, Masaryk neočekával „nějaký větší úspěch“. Tvrdil, že Spojenci se dopustili chyby, předpokládajíce, že „Alexejev a Kornilov budou mít na Donu velký úspěch“. Nepovažoval takový úspěch za možný, a proto se odmítl k nim připojit, i když jej k tomu oba generálové vyzývali.

Masaryk byl přesvědčen, že „bolševici udrží moc déle, než jejich odpůrcové předpokládají“. Ačkoli byli oslabeni selháním při mírových jednáních (tím, že přijali ponižující podmínky brešlítevského míru), „získávají sympatie, protože se učí pracovat a protože ostatní strany jsou slabé“. Ale jako ostatní strany, i bolševici „umřou na politický diletantismus [sic]“. Masaryk byl nakloněn myšlence, že „by vláda koaliční (socialistických stran s kadetskou levicí) po nějaké době mohla dosáhnout všeobecného souhlasu (bolševici by byli ovšem také ve vládě)“. Věřil, že „trvalá demokratická a republikánská vláda v Rusku bude vykonávat veliký tlak na Prusko a Rakousko [...]; to je důvod, proč Němci a Rakušané jsou proti bolševikům“.

Masaryk opakoval své přesvědčení, že „všechny malé národy na Východě [...] potřebují silného Ruska, sice budou na milost a nemilost Němců a Rakušanů. Spojenci musejí Rusko podporovat za každou cenu a všemi prostředky. Podrobí-li si Němci Východ, podrobí si potom Západ.“ Zdůraznil, že samostatná Ukrajina by byla „německou nebo rakouskou provincií“, vyjádřil naději, že by „schopná vláda [Ruska] mohla přimět Ukrajince, aby se spokojili s autonomní republikou, tvořící část Ruska“.

V další části memoranda Masaryk naléhavě vyzval Spojence ke zformování „společného plánu o Rusku, jak jej podporovat“. Učinil několik doporučení s ohledem na ekonomickou pomoc Rusku ze strany Spojenců, které velice připomínají o měsíc pozdější Leninovy návrhy Spojeným státům. Věřil, že „Spojenci by mohli vykonávat vliv na zajatce německé, pokud tito zůstanou v Rusku (tiskem, zvláštními agitátory atd.)“. Jak uvedl, „nikde na Sibiři neviděl (od 15. března do 2. dubna) ozbrojené zajatce německé a rakouské; na Sibiři není větší anarchie než v Rusku“. V odpovědi na otázku, zda může být v Rusku sestavena armáda, odpověděl, že „mohl by být formován, za 6 až 9 měsíců řekněme jeden milion mužů. Rudá armáda nic neznamená a bolševici už vyzvali důstojníky staré carské armády, aby vstoupili do jejich armády jako instruktoři.“

Masaryk ve svém memorandu také sdělil, že „se mu podařilo organisovat z českých a slovenských zajatců korpus 50 000 mužů a „dohodl se s francouzskou vládou, že jej teď pošleme do Francie. Spojenci mohou pomoci transportem

této armády: jsou výborní vojáci, jak to dokázali v obnovené ofenzívě v minulém červnu. Můžeme organisovat korpus druhý v téže velikosti; to musí být učiněno, aby se naši zajatci nevraceli do Rakouska, kde by mohli být posláni proti Spojencům na italské nebo francouzské frontě. Spojenci se dohodli opatřit nám nutné prostředky. [...] Význam celé české armády ve Francii je patrný: musím tu uznat, že Francie politický význam věci pochopila od samého počátku a podporovala naše národní hnutí všemi prostředky. Ministr Briand byl prvý státník, jenž našemu národu veřejně slíbil pomoc Francouzské republiky. A on to byl, jemuž se podařilo ve spojenecké odpovědi Wilsonovi přidat výslovný požadavek, aby Čechoslováci byli osvobozeni (Čechoslováci jsou nejzápadnější slovanská bariéra proti Německu a Rakousku). Za daných poměrů 100 000, ba i 50 000 vycvičených vojáků má značný význam.“

Masarykovo memorandum, zvláště části týkající se vztahu k bolševickému režimu a jeho rady Spojencům, aby bolševiky uznali, Masarykovi a jeho věci více uškodilo, než pomohlo. Memorandum prozradilo Masarykovo nedostatečné chápání povahy Leninovy strany tj. „strany nového typu“. Toto neporozumění se naneštěstí neomezovalo pouze na něj. Tvrzením, že dokázal zorganizovat československou armádu, si přičítal více zásluh, než si zasloužil; armáda byla zorganizována společným úsilím Čechů v Rusku. Při Masarykově příjezdu do Ruska v květnu 1917 již existovala česká brigáda o 9000 mužích. Význam přítomnosti celé československé armády ve Francii byl „patrný“ pro něj (tj. aby mu zajistila vůdcovství ve státě, který měl vzniknout), ale ne pro Spojence, jimž bylo memorandum určeno. Z jejich hlediska a z pohledu většiny Čechů, oddaných myšlence československé nezávislosti, mohla československá armáda prokázat mnohem větší služby v Rusku než na západní frontě. Dokonce i Beneš si nemohl nepovšimnout, že memorandum vyvolalo v Paříži zděšení; zde „se však celkem pevně věřilo v brzký nový převrat“ situace v Rusku a „v trvání sovětského režimu nikdo nevěřil“. Beneš připomíná Echo de Paris jako jedny z novin, jež byly překvapeny Masarykovými názory. Beneš pochopil význam nepříznivé zprávy o Masarykovi, kterou poslal ministerstvu zahraničních věcí francouzský velvyslanec v Tokiu, a snažil se mu čelit směřováním pozornosti francouzských úřadů, politiků a novinářů k otázce přepravy vojska do Francie. Dlouho nemohl přesvědčit Štefánika o správnosti Masarykových názorů. Tak či onak, existovali lidé, kteří – ať už se mýlili nebo ne – věřili, že Masaryk dělal vše proto, aby zachránil bolševický režim v Rusku.

Nejprve ve Vladivostoku a poté v Tokiu jednal Masaryk se zástupci spojeneckých velmocí, naléhaje na rychlý odjezd československých jednotek ze Sibiře. Stavěl se proti intervenci v Rusku, o níž se šířily dohady, a byl dokonce pro uznání bolševického režimu. Avšak v době, kdy připravoval své memorandum pro prezidenta Wilsona, uvažovaly Velká Británie a Francie o použití československé armády k intervenci v Rusku. Když francouzští vládní úředníci nastolili tuto otázku 1. dubna v rozhovoru s Benešem, dostali negativní odpověď. Clemenceau informoval Londýn, že československá armáda, jejíž disciplína a morálka vyniká uprostřed všeobecné demoralizace a dezorganizace ruské armády, pokračuje v cestě na Dálný východ a dále do Francie. Uvedl, že čeští vůdci „z mravních důvodů“ nesouhlasí s využitím československých vojáků v Rusku. Rusko však nadále zůstávalo středem zájmu Spojenců. Od jara 1918 se podle Beneše Národní rada stávala „skutečně něčím mezi Spojenci, politicky i mocensky“.

Masaryk opustil Japonsko 19. dubna 1918 a o deset dní později dorazil do Vancouveru. Před jeho příjezdem do Washingtonu 9. května 1918 Albert H. Putney z amerického ministerstva zahraničních věcí připravil s pomocí Karla Perglera z Českého národního sdružení obsáhlé memorandum pro Lansinga s názvem „Slované Rakousko-Uherska“. Putney upozornil, že v historickém ohledu byly Čechy volební a nezávislou monarchií a že Habsburkové nezničili české státní právo, ačkoli se jej pokoušeli potlačit. Čechy mají právo ukončit svůj dynastický poměr k Rakousku a Spojené státy i Spojenci by měly toto právo uznat. V dalším, kratším memorandu pro prezidenta Putney doporučil, aby Spojené státy vydaly prohlášení: 1) uznávající Čechy za nezávislou volební monarchii; 2) prohlašující, že nynější habsburská vláda je nekonstituční a že Češi mají právo odmítnout uzurpátora, aniž se dopustí zrady; 3) uznávající Národní radu za skutečného zástupce československého národa, protože v Čechách neexistuje vláda, jež by mohla být považována za vládu de jure a de facto.

Díky neúnavné aktivitě Českého národního sdružení a Slovenské ligy v Americe před Masarykovým příjezdem byla vláda Spojených států příznivě nakloněna požadavkům československého zahraničního odboje v Americe. Tomu napomohly dvě významné události v roce 1917: ruská revoluce a vstup Spojených států do války, zvláště americké vyhlášení války Rakousko-Uhersku z prosince 1917. Základna zahraničního odboje v Americe se rozšířila poté, co se k němu díky houževnaté snaze reverenda Oldřicha Zlámala z Clevelandu připojil Národní svaz českých katolíků. Společné shromáždění zástupců Českého národního sdružení a Národního svazu českých katolíků v Chicagu 17. května 1917 přijalo rezoluci konstatující, že „založení Česko-Slovenské republiky“ je cílem obou organizací. Na dalším

společném setkání 4. července 1917 se obě organizace podrobily politickému a národnímu vedení Národní rady v Paříži. Uznání této organizace vedené profesorem Masarykem, jenž byl českým katolíkem v Americe znám jako nepřítel katolické církve, bylo ospravedlněno nejvyšším národním zájmem, ale neobešlo se bez dlouhých debat a následných sporů mezi českými katolíky ve Spojených státech. Národní svaz českých katolíků přispěl zhruba 600 000 dolary na potřeby Národní rady. Zaslal také šek na 5000 dolarů Svatému stolci s memorandem, požadujícím papežovu podporu „československé“ svobodě a samostatnosti; podnikl také několik dalších akcí ve prospěch hnutí za nezávislost.

Počátkem února 1918 svolaly České národní sdružení a Slovenská liga konferenci zástupců Čechů a Slováků ve Spojených státech. Tato konference rozhodla, že obě organizace vytvoří odbočku Národní rady, v níž bude každá z nich reprezentována stejným počtem členů. Zhruba o měsíc později, 10. března, byla vytvořena šestnáctičlenná odbočka Národní rady v Americe. Na ní byly napojeny hlavní organizace Čechů a Slováků v Americe – České národní sdružení (včetně českých sociálních demokratů), Slovenská liga a Národní svaz českých katolíků. Stejně jako ruská odbočka Národní rady, ani její americká obdoba neměla předsedu (předsednický úřad měl být vykonáván vždy členem pařížské Národní rady, jenž se právě nacházel ve Spojených státech). Místopředsedou odbočky, jejíž úřad sídlil ve Washingtonu, byl zvolen socialista Karel Pergler. Zřízení odbočky neznamenovalo zánik hlavních českých a slovenských organizací v Americe, jež i nadále aktivně působily. Odbočka vystupovala pouze jako výkonný orgán jejich sdružení a také jako reprezentant pařížské Národní rady ve Spojených státech. Jedním z prvních aktů odbočky bylo předložení překladu Tříkrálové deklarace americkému ministerstvu zahraničních věcí 14. března 1918.

Po americkém vyhlášení války Rakousko-Uhersku v prosinci 1917 objevil Emanuel Viktor Voska alias „Victor“ (který pracoval pro britskou zpravodajskou službu, ale byl především šéfem Masarykovy „soukromé zpravodajské služby“ – pozn. ed.) po návratu z neúspěšné mise v Rusku – opět své americké občanství. Nabídl služby své „adoptované vlasti se slavnostním slibem“, že všechny jeho dosavadní experimenty a vazby směřem k revolučním organizacím „budou používány výhradně s cílem přivodit pád militaristického imperialismu Centrálních mocností, a to s pomocí určité formy revoluce v Rakousko-Uhersku za přispění dvoučlenného americko-britského výboru. Výbor by jmenovaly úřady Spojených států a Británie“; jemu by Voska podával zprávu o své činnosti. Za členy výboru doporučil Charlese R. Cranea za Spojené státy a Williama Wisemana za Velkou Británii. (Je zřejmé, že Voska, Crane a Wiseman pracovali pro tutéž věc.) Voska doporučil, aby americká vláda „zahájila organizovanou propagandu a podporu ve prospěch revolučního hnutí v rakousko-uherské monarchii, jež by posléze proniklo do Německa, Bulharska a Turecka“. Na základě svého přesvědčení, že takový podnik „je naprostou nezbytností, bez níž je úplné vítězství v blízké budoucnosti nemyslitelné“, učinil následující prohlášení: „Rakousko-uherská říše je nejzralejší pro revoluci, jež by zkrátila válku, protože by způsobila desorganizaci nejenom v rakousko-uherských zemích, ale do značné míry také v Německu, Bulharsku a Turecku, neboť Rakousko-Uhersko je spojovacím článkem mezi severními a jižními národy pod pruskou vojenskou kontrolou. Pokud by sjednocené vnější vojenské úsilí doprovázela revoluční snaha zevnitř rakousko-uherské říše, znamenalo by to pád tohoto umělého státního celku v roce 1918.“ K tomuto účelu „je potřebné podporovat všechny československé, jihoslovenské, polské, ruské a italské protirakouské snahy a zformovat ústřední organizaci, jež bude napojena na všechny revoluční organizace výše uvedených národností“.

Voska požádal o zvláštní jmenování důstojníkem armády Spojených států a o povolení k výběru šesti mužů svého štábu, jimž bude udělena hodnost nadporučíka s platem, a také nejméně dvanácti civilistů. Dále požadoval právo používat úřední kanál pro posílání zpráv a kabelogramů a kromě toho o právo využívat tolik agentů a pracovníků v rakousko-uherských zemích a jinde, kolik bude zapotřebí. Navíc chtěl mít dva úřady, jeden v New Yorku a druhý poblíž francouzsko-švýcarské hranice. Práce by musela být „v každém ohledu absolutně důvěrná“, přičemž on by byl odpovědný výhradně onomu dvoučlennému výboru. Voskův roční plat by činil 10 000 dolarů a celkový roční rozpočet odhadoval na 695 000 dolarů.

William Wiseman v dopise Gordonu Auchinclosovi z amerického ministerstva zahraničních věcí (zeti plukovníka Housea, s nímž se důvěrně stýkal) Vosku vřele doporučil ke zpravodajské a propagandistické práci a uvedl, že „mimořádně“ oceňuje Voskovu schopnost „pro tento typ činností“. Protože Voska a jeho spolupracovníci jsou americkými občany, Wiseman se domníval, že „musejí pracovat podle příkazů vlády Spojených států a nezbytné prostředky, bude-li rozhodnuto jim je poskytnout, budou vyplaceny někomu, koho pověříte dohledem nad jejich akcí“. Voska byl nakonec jmenován kapitánem americké zpravodajské služby a vyslán do Evropy jako dočasný přidělenec Výboru pro veřejné informace, jemuž zadával příkazy Will Irwin. Po činnosti ve prospěch Masaryka a Britů

pracoval nyní Voska oficiálně pro strýčka Sama, ačkoli tak jako dříve udržoval kontakty s Wisemanem a Masarykem. Wiseman měl nyní svého člověka, Vosku, v The Inquiry – americké zpravodajské službě (Voska se stal později členem americké delegace na pařížské mírové konferenci) a mohl jej využívat jako dodatečný kanál, aby „informoval“ plukovníka Housea a zároveň sám dostával žádoucí informace.

Nebylo náhodné, že Voska dychtil po vybudování propagandistického a špionážního centra v Evropě za americké peníze a že Wiseman byl potěšen, že ho tam americká vláda vyslala. Během pobytu v Anglii v říjnu a listopadu 1917 se Voska setkal s Wisemanem, členem válečného kabinetu sirem Edwardem Carsonem a britským zpravodajským důstojníkem Robertem F. Youngem, který pracoval s Čechy ve Spojených státech a představoval spojení mezi zpravodajskou službou a Masarykem. Dále se sešel s lordem Alfredem CH. W. H. Northcliffem, vedoucím britské propagandy, jejíž propagační materiály Voska od roku 1914 šířil ve Spojených státech. (Na všechna důležitá místa v Americe bylo rozesláno asi 46 640 knih a letáků.) Hovořil s nimi o dalším šíření spojenecké propagandy a o boji s nepřátelskou propagandou, zvláště ve Spojených státech a Rusku. Britská vláda zřídila v únoru 1918 oficiální propagandistickou organizaci, oddělení pro propagandu v nepřátelských zemích v čele s lordem Northcliffem. Steed byl odpovědný za rakousko-uherskou sekci oddělení; k jeho hlavním pomocníkům patřil Seton-Watson.

Česká propaganda ve Spojených státech byla vedena revolucionáři v čele s Perglerem až do jara 1918. Očekávalo se, že Masaryk, který přijel do Vancouveru 28. dubna 1918, se stane velkým pomocníkem v jejich snahách. Ale Lansing poté, co 13. dubna obdržel tokijské memorandum, ztratil o Masaryka zájem. Masaryk byl nicméně uvítán v Chicagu 5. května 1918 jako hrdina. Podle zpráv tisku jej na ulicích zdravilo více než 100 000 lidí. Z Chicaga odjel do Washingtonu, Bostonu, New Yorku, Pittsburghu a na další místa. V Pittsburghu, jenž byl střediskem Slovenské ligy, se zástupci Ligy sešli 30. května 1918 s reprezentanty Českého národního sdružení a Národního svazu českých katolíků. Účelem setkání byla diskuze o organizaci budoucího československého státu. Jelikož někteří slovenští mluvčí vyjádřili obavu, že Slováci nebudou v novém státě zcela rovnoprávní s Čechy, Masaryk sepsal memorandum, jež zajistí Slovensku úplnou autonomii a zabezpečí, že nový stát bude spočívat na rovnosti obou národů. Aby úplně uspokojil Slovenskou ligu, souhlasil s tím, že dohoda bude obsahovat termín „sněm“. Dokument, který Masaryk zredigoval a sám napsal ve slovenštině, je znám jako Pittsburská dohoda. Schvaloval „politický program usilující o spojení Čechů a Slováků v samostatném státě z českých zemí a Slovenska“. Co se týká Slovenska, určoval, že „Slovensko bude mít svou vlastní administrativu, svůj sněm a svoje soudy. Slovenština bude úředním jazykem ve škole, v úřadě a ve veřejném životě vůbec. [...] Česko-slovenský stát bude republikou, jeho ústava bude demokratická“. Podrobná ustanovení o státním zřízení „se ponechávají osvobozeným Čechům a Slovákům a jejich právoplatným představitelům“.

Tento dokument, navržený a podepsaný Masarykem a dalšími, přivedl americké Slováky, tvořící asi jednu třetinu národa, do řad česko-slovenského [sic] hnutí za nezávislost. Zaručoval jejich krajanům na Slovensku rovnost a autonomní rozvoj ve státě, jež měl být teprve vytvořen. Od té doby američtí Slováci plně podporovali Masaryka, pomáhajíce mu „dokazovat“, že Slováci jsou proti Rakousko-Uhersku a přejí si vznik „národního“ státu Čechů a Slováků. Po válce se ale Masaryk od Pittsburské dohody distancoval, označiv ji „za lokální smlouvu amerických Čechů a Slováků mezi sebou“. Napsal, že podepsal „dohodu“ – čímž zdůraznil, že nešlo o „smlouvu“ – aby uspokojil „malou slovenskou frakci, která snila o bůhví jaké samostatnosti Slovenska; idee některých ruských slavjanofilů, pak Štúra a Vajanského, ujal se také mezi Slováky v Americe“. Když otec Andrej Hlinka, vůdce Slovenské lidové strany, připomněl Masarykovi jeho závazek vůči Slovákům, Masaryk odpověděl osobním útokem; nazval ho „lhářem“, aniž řekl, co myslí onou lží. V dopise otci Hlinkovi z 12. října 1929 nazval Masaryk Pittsburskou dohodu „podvrhem“ (falsem), přestože ji sám navrhl a dvakrát podepsal. (Druhý podpis byl připojen ke kaligrafické kopii dohody, předané mu Albertem Mamateyem, prezidentem Slovenské ligy, 14. listopadu 1918, v den volby Masaryka za prezidenta nové Česko-Slovenské republiky a několik dní před jeho odjezdem ze Spojených států.)

Pittsburská dohoda, navzdory jejím pozdějším dalekosáhlým důsledkům, nebyla hlavním důvodem Masarykovy cesty do Ameriky. Masaryk se především zajímal o převoz československého armádního sboru z Ruska do Francie a o diplomatické uznání Národní rady a její armády jako nutného předpokladu pro budoucí uznání československého státu. Přepravou vojska se intenzívně zabýval již během cesty do Spojených států. Zatímco se pokoušel činit nutná opatření ve Vladivostoku a Tokiu, pařížský sekretariát Národní rady napřel své úsilí tímž směrem.

Podle Masaryka a Beneše byl transfer jednotek předběžnou podmínkou úspěchu jejich akce na Západě. Od března 1918 Beneš s velkými obavami pozoroval náznaky objevující se ve vojenských zprávách, že by bylo lepší použít

československé jednotky v Rusku. Národní rada sdělila své negativní stanovisko k této věci již 2. dubna 1918 v odpovědi na dotaz francouzského vojenského atašé v Londýně. Atašé o den dříve sděloval, že britský generální štáb předložil britskému ministerstvu zahraničních věcí nótu vztahující se k rozmístění československého armádního sboru v Rusku. Trockij údajně požadoval, aby československé vojsko zůstalo v Rusku a stalo se tvrdým jádrem reorganizované ruské armády. Avšak ruská odbočka Národní rady to odmítla, a proto se celý korpus vydal na cestu do Vladivostoku. Britské ministerstvo války vážně pochybovalo, že by mohl být k dispozici dostatek lodí pro přepravu vojska do Evropy a zdůraznilo, že vojsko má opravdovou hodnotu a mohlo by být použito v Rusku nebo na Sibiři.

Beneš odmítl myšlenku použít jednotky na západní Sibiři. Opakoval své předchozí požadavky na jejich převoz do Francie. Podle Benešova názoru si čeští vojáci velmi přáli bojovat na západní frontě. Dohady, jež kolovaly (a podle nichž byly československé jednotky opouštěny týmiž Spojenci, kteří je organizovali), by znamenaly obrovskou ránu československému národnímu odboji proti rakousko-uherské vládě. Masaryk v témže duchu vystupoval ve Vladivostoku, Tokiu a Spojených státech. Vzhledem k Masarykově a Benešově odporu vůči britskému návrhu (a také z vlastních důvodů) se Clemenceau pokusil získat potřebnou tonáž od Britů, kteří ji ale poskytnout nemohli. Proto Clemenceau v polovině dubna o totéž požádal americkou vládu. Jak však uvedl v kabelogramu z 22. dubna 1918 ministr zahraničních věcí Lansing, americká vláda nebyla schopná zajistit potřebnou tonáž pro přepravu jednotek přes Pacifik.

Nedostatek loďstva znemožnil v dohledné době jejich převoz. Nejvyšší válečná rada přijala 2. května návrh nasměřovat co nejvíce českých jednotek k Archangelsku a vyjednávat s Japonskem o transportu těch jednotek, jež se dostanou blíže k Vladivostoku. Přes odpor Clemenceaua zajistil britský ministr války Alfred Milner povolení pro většinu jednotek, náležících k československé armádě, k cestě do Archangelska a Murmanska. Britové měli v Archangelsku vojenskou základnu, jež byla důležitým skladištěm válečného materiálu. Československé jednotky, jež by tam přijely, měly být použity k obraně obou přístavů, Archangelska a Murmanska, jakož i železnice do Murmanska. Jednotky, které se již nacházely východně od Omska, se mohly případně podílet na spojeneckých akcích na Sibiři. Britský názor na využití československých jednotek v Nejvyšší válečné radě převážil.

Přesto Beneš, tento „věcný optimista“, informoval 2. května odbočku Národní rady ve Washingtonu, že jednotky jsou již na cestě z Ruska do Francie a že probíhají přípravy na jejich přepravu s pomocí Anglie a Spojených států. Jak se vyjádřil, znamenalo to, že „během příštích tří měsíců můžeme mít ve Francii 50 000 – 60 000 vojáků“, nebo s těmi, kteří přijedou z Itálie, až 80 000. Dosud neexistující Československo je tedy „vojensky silnější než Belgie, Portugaly, Srbsko“ a je vedle Anglie, Francie, Spojených států a Itálie „největším nepřitelem“ Německa a Rakousko-Uherska. „Přicházíme hned za Itálií“, psal Beneš a dodával, že „to je věc velmi důležitá“. Avšak později, během svých jednání v Londýně 14. května 1918, Beneš uzavřel s ministerstvem války dohodu, v níž souhlasil s použitím československých jednotek v západním Rusku jako části masívní spojenecké intervence proti Německu za podmínky, že by nemělo dojít k zasahování do vnitřních ruských záležitostí [sic] a že alespoň polovina ze 75 000 [sic] vojáků bude přepravena do Francie.

Podobný optimismus (a nadsázku) ukázal Masaryk po příjezdu do Chicaga, kde 7. května 1918 řekl novinářům, že je nutné převézt z Ruska do Francie první československý armádní sbor o 50 000 mužích stejně jako dalších 50 000 mužů, kteří se podle jeho slov přihlásili do druhého československého armádního sboru. Příštího dne vyhlásil, že „potom [...] v době několika měsíců budeme mít na západní frontě armádu 100 000 až 120 000 mužů, vesměs výborných vojáků, a pak bude celý svět nucen vážně s námi počítat“. Ve Washingtonu byl uvítán několika členy Kongresu Spojených států. V rozhovoru, otištěném ve Washington Post 12. května 1918, Masaryk opakoval doslova některé pasáže z dubnového tokijského memoranda. Zdůraznil také nutnost spolupráce dohodových mocností se sovětským režimem a potřebu přepravit československý armádní sbor do Francie. V dalších veřejných prohlášeních a řečech Masaryk opakoval, co řekl v Chicagu o převozu 50 000 až 100 000 československých vojáků do Francie.

Francouzská vláda byla nespokojena s Masarykovým odporem vůči spojeneckému plánu, že legie by měly pomoci obsadit základnu na ruském severu a železnice z Murmanska a Archangelska, nebo Transsibiřskou magistrálu a Vladivostok na východě. V telegramu z 30. dubna 1918 sděloval francouzský ministr zahraničních věcí Pichon francouzskému velvyslanci ve Washingtonu, že zatímco „Beneš, Štefánik a všichni další jsou připraveni poslouchat rozhodnutí Nejvyšší válečné rady ve Versailles, na níž záleží všechny české naděje“, Masaryk postupuje odlišně. Pichon požádal velvyslance, aby vysvětlil Masarykovi nutnost spolupracovat se Spojenci. Velvyslanec poděkoval 12. května Pichonovi za jeho důvěrný telegram, dotýkající se Masaryka a „quasibolševických tendencí vůdce českého

národa“. Domníval se však, že Masarykovy probolševické názory komplikují jednání s ním. Dne 13. května sdělil Pichon, že Masaryk stále doporučuje uznání sovětské vlády Spojenci de facto a že hovoří s opovržením o dalších ruských politických stranách a zdůrazňuje sílu a relativní stabilitu Leninovy vlády, jakož i potřebu připojení Ukrajiny k Rusku. Tato Masarykova soukromá a veřejná prohlášení problematizovala myšlenku rozdělení Rakousko-Uherska a zřízení jím prosazovaného samostatného československého státu nejen ve Francii, ale i ve Velké Británii.

Dne 27. dubna 1918 Masaryk napsal dopis Setonovi-Watsonovi. Vyjádřil v něm uspokojení, že čeští vojáci mohou cestovat nejen přes Sibiř, ale i přes Archangelsk a Murmansk; „ukazuje se, že lze dosáhnout dohody s bolševiky“. V roce 1943 se Seton-Watson vyjádřil k tomuto listu i tokijskému memorandu takto: „Za situace, jaká panovala v květnu 1918, byl tento dopis a memorandum příliš silnou kávou pro jeho přátele v Londýně, a tím více pro oficiální svět, jemuž byly určeny.“ Ačkoli před Masarykovým odjezdem z Ruska mu Voska poslal několik telegramů oznamujících, že Crane „připravil vše pro setkání s naším prezidentem“ Wilsonem, ten Masaryka po jeho příjezdu do Washingtonu nepřijal.

Charles Crane a jeho syn Richard, tajemník ministra zahraničních věcí Lansinga, vskutku naléhavě doporučovali prezidentovi Masarykovi audienci. Crane ho přitom vychvaloval jako „nejmoudřejšího a nejvlivnějšího Slovana dneška“. Věřil, že „jedině Slovan takového formátu může plně pochopit a sjednotit to, oč se prezident pokouší“. Avšak v květnu 1918 prezident Wilson neměl zájem naslouchat radám Masaryka, jak uznat de facto Leninův režim v Rusku.

V polovině května 1918 předalo ministerstvo zahraničních věcí prezidentu Wilsonovi obsáhlou zprávu amerického vojenského atašé v Rusku (ve Vologdě), datovanou 10. května. Zpráva podávala detailní popis růstu československé armády a vypovídala o tom, jak čeští váleční zajatci dávají navzdory tlaku bolševické vlády přednost vstupu do legií před rudou gardou. Hlavní informací však bylo, že ruská odbočka Národní rady nedovolí použití žádné z českých vojenských jednotek pro střežení železnic a se vši pravděpodobností ani pro případ vojenské intervence, pokud o to Rusko výslovně nepožádá. Zpráva naznačovala, že americká vláda zvažuje možnost použít Čechy jako policii na ruských železnicích. Hlavním zastáncem tohoto plánu byl Butler J. Wright, první tajemník americké ambasády v Rusku. Věřil, že mezispojenecké síly o síle 60 000 mužů (po 20 000 Američanech, Čechách a Japoncích) mohou kontrolovat rozhodující železnice v Rusku. Americký velvyslanec v Japonsku Morris věděl o Wrightově plánu intervence, v němž byla Čechům přiřknuta role „udržovat komunikační linky na Sibiři otevřené“. Masarykovo odmítnutí účasti na takové intervenci muselo zklamat prezidenta Wilsona, který zjevně považoval plán na použití Čechů jako železniční policie a tedy síly kontrolující hlavní komunikační a dopravní tahy za prospěšný.

Navzdory celkově pozitivnímu postoji Spojených států k národně osvobozeným hnutím v Rakousko-Uhersku byl Masaryk ve Washingtonu přijat chladně, a to kvůli svému vztahu k bolševickému režimu. Americké ministerstvo zahraničních věcí dostávalo zprávy z Evropy a Ruska, v nichž se československá armáda i domácí odboj ukázaly ve velice příznivém světle. Počátkem května 1918 napsal americký velvyslanec v Itálii Nelson Page ministru zahraničních věcí o římském Kongresu utlačovaných národností a důležitosti českých vojáků v Itálii. Doporučil americké vládě veřejně podpořit československé hnutí za nezávislost. Dne 7. května 1918 Page informoval o československo-italské dohodě z 21. dubna 1918 s tím, že podle dostupných informací se Anglie chystá uzavřít podobnou dohodu. Americký velvyslanec ve Švýcarsku zaslal 13. května telegram plukovníku Houseovi (dostal jej 15. května), v němž navrhoval využít momentální politickou krizi v Rakousko-Uhersku k poskytnutí podpory tamním utlačovaným národnostem, jež žádaly svobodu. Rakouský císař měl spoustu času něco v této věci udělat; bylo by proto politicky správné přidat se ke Spojencům a přispět k rozbití Rakousko-Uherska. Taková politika by přinesla větší úspěch. Zdálo se, že došel čas zařadit Rakousko-Uhersko do téže kategorie jako Německo a zahájit tažení proti těmto nezodpovědným vládám. Masaryk se 16. května zúčastnil večere v domě Richarda C. Cranea, syna Charlese R. Cranea, jehož znal z doby před válkou a který pracoval na ministerstvu zahraničních věcí (po válce se stal prvním americkým vyslancem v Československu). Mezi přítomnými se nacházelo několik vládních úředníků: Butler Wright, Joseph Grew, Julius Lay, Basil Miles a Breckinridge Long, třetí asistent ministra zahraničních věcí. Ve svém memorandu o konverzaci Breckinridge Long zachytil Masarykovy názory na situaci v Rusku. Masaryk myslel, že Rusové nemohou podniknout ofenzívu proti Němcům a že Němci ze dvou důvodů nevstoupí ani do Petrohradu, ani do Moskvy: „Za prvé proto, že jsou to politická střediska, čímž by vznikla politická opozice kvůli příliš křiklavému porušení brest-litevské smlouvy. Za druhé, kdyby se zmocnili kteréhokoli z těchto měst nebo jich obou, měli by odpovědnost za výživu a zásobování tamějšího obyvatelstva, a dostátí tomuto závazku by nebyli schopni.“ Nedostatek potravin a problém se

zásobováním obyvatelstva nevyřeší ani bolševici, ani Němci. „A Německo může jen těžit z nepřátelství obyvatelstva vůči bolševikům.“ (Zde Masaryk předpokládá, co chce dokázat: opoziční postoj vůči bolševikům by prospěl Německu, a proto je správná jeho politika neutrality.)

Masaryk považoval „snahy po samostatnosti, projevující se v různých částech ruské říše, za nadějně symptomy, ale [...] je málo naděje, že by bylo možno přiměti tato nezávislá hnutí ke spolupráci [...] Rudá armáda způsobuje bolševikům mnoho starostí [sic] [...] lidé v ostatních částech Evropy a zde nepřiznávají bolševikům žádné skutečné schopnosti a upírají, že by byla v bolševictví opravdová myšlenka a skutečná idea“. Dále řekl, že „rudou gardu tvoří divocí anarchisté, kteří hrají komedii pod pláštěm bolševictví a poškozují celé hnutí...“, že „Rusové jsou jednotní v jediné věci, to jest, ve snaze utvořit nezávislou vládu. Avšak k tomuto utvoření jsou v každé oblasti jiné zájmy a důvody“. Příkladně Rusko k velké nemocnici, kde je spousta pacientů. (Nezávislá hnutí tedy srovnával s pacienty.) V této nemocnici vedoucí muž by předpisoval všem tentýž lék. V pondělí pro každého chinin, v úterý zase pro všechny stejně nějakou jinou medicínu.

Předchozí tvrzení prozrazuje intenzivní Masarykův zájem o Platóna. Ve spise Republika přirovnává tento řecký filosof „filosofa krále“ k lékaři a národ k pacientům. Avšak ruská hnutí za nezávislost mohou být stěžejně srovnávána s nemocnými ve špitále, kteří jsou ochotni brát léky, předepisované neexistujícím „vedoucím mužem“. Obě analogie – Platónova i Masarykova – jsou ovšem především falešné.

Podle Longova memoranda o konverzaci Masaryk „se zvláště zajímá o rozšiřování propagandy mezi Čecho-Slovany [sic] a jejich podněcování k revoluci proti Rakousku“. Ale Longovi se tento plán „zdál nepraktickým“. Píše, že „propaganda nezmůže mnoho, zejména ne pod silně centralistickou vládou, kde většina mužů je v armádě, leda by za ní stála nějaká síla a dostalo se jí jistého důrazu vojenskou pomocí. Propaganda sama o sobě nemůže škodit, ale také nevede k žádným očividným výsledkům“.

Breckinridge Long, který se musel zabývat konkrétními problémy spojenými s vedením války a situací v Rusku, se zajímal o české jednotky, ne o Masarykovo propagandistické schéma. Boris Miles informoval 21. května Longa, že podal ministru zahraničních věcí memorandum o Semenově hnutí na Dálném východě. Pokud se americká vláda rozhodne k podpoře Semenova, bylo by nejužitečnější využít československé oddíly, z nichž 6000 mužů je již ve Vladivostoku, 40 000 se připravuje k odjezdu do Archangelska a navíc je organizováno dalších 50 000. (Masaryk se stavěl proti jakékoli spolupráci se Semenovem, Děnikinem, Alexejevem nebo s jinou protibolševickou skupinou. Číslo, jež Miles obdržel ze zdrojů blízkých Masarykovi, byla silně nadsazená a tvrzení, že většina jednotek je připravena k cestě do Archangelska, bylo nepřesné.) Miles doporučil, aby některé československé jednotky byly převzaty americkou vládou a podřízeny americkým důstojníkům. Plukovník Emerson a tři jeho pomocníci odjeli 19. května z Vladivostoku do Vologdy „na porady s panem Francisem o tom, může-li být něco učiněno pro dráhy v evropském Rusku. Pan Stevens asi se stem inženýrů pracuje na čínské východní dráze. Zbytek oddílu amerických železničních inženýrů – 80 mužů – je v Nagasaki, kde očekávají, jak se věci vyvinou“. Toto memorandum ukazuje, že existovala americká alternativa k Britý prosazovanému návrhu na japonskou okupaci ruských železnic: plán, který předpokládal, že na ruských železnicích by operovali američtí inženýři s pomocí československých jednotek.

Nehledě na Masarykův negativní postoj k jakékoli československé účasti na spojenecké intervenci v Rusku, Spojenci se nadále zajímali o československé legie a hnutí za nezávislost v Rakousko-Uhersku. Jako doplnění své depeše ze 13. května doporučil americký velvyslanec ve Švýcarsku dne 23. května 1918, aby Spojené státy veřejně podpořily hnutí za nezávislost v Rakousko-Uhersku, včetně českého. Srbský vyslanec ve Washingtonu Lubo Mihajlovič předal 28. května, u příležitosti nadcházejícího 4. výročí vyhlášení války Srbsku Rakousko-Uherskem, ministru zahraničních věcí memorandum se žádostí, aby Spojené státy veřejně uznaly právo rakousko-uherských národů na národní sebeurčení. Toto formální uznání jejich požadavku by podle memoranda sehrálo velice významnou roli při pokračování války. Mihajlovič vyzval ke sjednocení všech Jihoslovanů v jednom státě, ustavení nezávislého českého a polského státu a rozdělení Rakousko-Uherska, což je hlavní podmínkou trvalého míru. Snahy utlačovaných národů získat americké uznání byly odměněny 29. května 1918, když ministr zahraničních věcí Spojených států Lansing veřejně konstatoval,

že „průběh kongresu utlačovaných rakousko-uherských národů, jenž se konal v dubnu v Římě, byl sledován vládou Spojených států s velkým zájmem; nacionální aspirace Čecho-Slováků a Jihoslovanů na svobodu mají nejpřímnější sympatie této vlády“. Ačkoli Lansingovo prohlášení vůdce zahraničních hnutí za nezávislost plně neuspokojilo, což mu dali najevo, podpořily jej společnou deklarací ze 3. června 1918 Anglie, Francie a Itálie.

Lansing Masaryka nepřijal až do dne, kdy evropské noviny přinesly senzační zprávy o povstání československé armády proti bolševikům (3. června 1918, v týž den, kdy britská vláda naznačila ochotu uznat Česko-slovenskou národní radu, o čemž již předtím informovala amerického ministra zahraničních věcí). Skutečnost, že Masaryk musel měsíc čekat na audienci, navzdory svým skvělým kontaktům na ministerstvo zahraničních věcí a mnoha intervencím v jeho prospěch ze strany veřejně známých osobností Spojených států, byla se vší pravděpodobností zapříčiněna „nepříznivě naladěným tiskem“ a „chladným přijetím“, jehož se mu ve Spojených státech dostalo kvůli jeho názorům na situaci v Rusku a kategorickému odmítání návrhů na ozbrojenou intervenci. Masaryk veřejně i soukromě opakoval, co uvedl v „soukromém a důvěrném“ tokijském memorandu pro prezidenta Wilsona, v jehož důsledku úředník ministerstva zahraničních věcí, který udělil Masarykovi povolení k příjezdu do Spojených států, uvedl do příslušné povolovací noty, že si český vůdce „přeje navštívit Washington v zájmu ruské bolševické vlády“. Týž úředník později informoval o příjezdu „profesora Masaryka alias Marsdena z bolševické vlády v Rusku“. Veškerá Masarykova prohlášení pro tisk, vyzývající ke spolupráci se sovětskou vládou, byla oficiálním Washingtonem přijímána s rozpaky a odmítavě.

Když 27. května 1918 všechny americké noviny přinesly zprávu o prohlášení lorda Cecila, že britská vláda nehodlá uznat bolševický ruský režim, The New York Times přinesly rozhovor, ve kterém profesor Masaryk zdůraznil potřebu spolupráce mezi Spojenci a bolševiky. Tytéž noviny otiskly o den dříve článek o Masarykově práci a československém zahraničním odboji. Obsahoval Masarykovo vyhlášení, podle něhož bylo hlavním problémem Čechoslováků dopravit legie z Ruska do Francie. Masaryk si přál, aby armáda cestovala do Francie přes Spojené státy, což by mělo vliv na americké Čechy. Kvůli jeho probolševickým postojům ho po příjezdu do Bostonu místní deníky zcela ignorovaly.

Navzdory Masarykově politice neutrality se československá armáda v Rusku sama koncem května 1918 ocitla – nedobrovolně a náhodně – v roli intervenční síly. Vedena pudem sebezáchovy odepřela poslušnost Masarykem jmenovanému politickému představiteli Maxovi, odmítla Masarykovy pokyny k udržení přísné neutrality a vzbouřila se proti bolševikům. Zprávy o jejich akci vyvolaly ve spojeneckých zemích senzaci; Čechům se náhle dostalo obrovské pozitivní publicity. New York Times přinesly 3. června 1918 depeši agentury Associated Press s datem 2. června, že spiknutí proti bolševickému režimu se rozšířilo po celém Rusku a že československé oddíly „se prý zmocnily důležité železniční křižovatky a tratí“. V domnění, že revolta československé armády by mohla mít dalekosáhlé důsledky, přijal Lansing 3. června 1918 Masaryka. Ministerstvo zahraničních věcí zvažovalo Wrightův plán na použití Čechů jako policejní síly ke střežení ruských železnic a udržování otevřených komunikačních tras mezi Ruskem a Vladivostokem. Ale Masaryk řekl Lansingovi 3. června, stejně jako při příštích diskuzích, že Češi si nepřejí bojovat proti Rusům včetně bolševiků. Naléhavě žádal, aby Spojené státy pomohly s transportem československého armádního sboru z Ruska do Francie. Masaryk zjevně nepochopil, že československé jednotky se již octly v boji na život a na smrt s bolševiky a že pro ně již neexistovala cesta zpět. Nevěděl také, že o dva měsíce dříve dva američtí zástupci v Rusku označili přepravu československých legií do Francie za maření času, peněz a tonáže. Nenapadlo ho, že Spojenci by mohli mít vlastní důvody pro neposkytnutí lodí k převozu vojáků do Francie a že by mohli předvídat širší využití Čechů v Rusku. Zatímco Lansing se usilovně zabýval otázkou spojenecké intervence v Rusku, Masaryk ho žádal, aby poskytl legionářům lodě a převezl alespoň dva pluky napříč Spojenými státy, což by „nadchlo naše lidi zde“.

Masarykův protiintervenční postoj, který byl – ať oprávněně či nikoli – mnohými vykládán jako výraz jeho probolševické orientace, možná pozdržel americké uznání Národní rady. Lansing ve svém memorandu pro prezidenta ze 30. května 1918 uvedl, že je žádoucí rozčlenit Rakousko-Uhersko mezi národnosti, z nichž se skládá. Vojenská dohoda mezi Rakousko-Uherskem a Německem z 12. května 1918 podřizuje podle zpravodajů veškerou vojenskou organizaci Rakousko-Uherska na dvacet let pod německou kontrolu. Podrobení se rakouského císaře a jeho cesta do německého hlavního stanu s cílem demonstrovat loajalitu k Německu vyloučily „jakoukoli možnost oddělení obou monarchií“. Jestliže bude Rakousku povoleno udržet si dosavadní územní rozsah, „německý císař bude ovládat miliony lidí krajně nepřátelských k Němcům, kteří budou takto porobeni“. Jestliže podle Lansinga císař Karel I. „ukázal, že separátní mír je ztracen a stal se německým vazalem, je nutná revize dosavadní politiky. Od tohoto okamžiku Rakousko-Uhersko ztratilo právo na existenci jako říše, zahrnující utlačované národy“. Z hlediska tohoto

nového vývoje se ministři zdálo, že „Rakousko-Uhersko musí být jako říše v podstatě vymazáno. Mělo by být rozděleno mezi národnosti v něm žijící. Jako velmoc by už nemělo existovat. Poláci, Češi a další národy, toužící po samostatnosti a nenávidějící každou cizí nadvládu, nesmějí být uvrženi do pruského jáma tím, že zůstanou provinciemi Rakousko-Uherska. Bylo by zločinem je k tomu nutit a bylo by pošetilostí, kdyby to svět dovolil.“ Lansing se domníval, že Spojené státy by měly „všemi způsoby podporovat národní tužby těchto národů“. V případě potřeby by „byl dokonce pro to slíbit jim samostatnost, až budou Centrální mocnosti poraženy, jestliže to mezi nimi vyvolá vzpouru proti Německem ovládanému Rakousko-Uhersku“. Zatímco toto memorandum se vyslovovalo pro veřejné oznámení nové politiky vůči rakousko-uherské monarchii, v oficiálních deklaracích byl Lansing nadále opatrný, čekaje na prezidentovo rozhodnutí. O nové politice se dokonce nezmínil ani Masarykovi při jeho audienci 3. června, přičemž jej Masarykovy argumenty zjevně nijak neovlivnily.

Ve druhé polovině května 1918 klesla Masarykova popularita u washingtonských úřadů na nejnižší možnou úroveň; uprostřed června začala šplhat až do nebes. Tisk všech spojeneckých zemí přinášel v průběhu června zprávy o nových úspěších československé armády v Rusku a na Sibiři. Deníky The New York Times a The New York Herald Tribune vyzvaly k vytvoření ruské armády, jež osvobodí Rusko od germánského jha a rudého teroru. The New York Times z 9. června 1918 naléhavě vyzval k obnovení Ruska s pomocí dohodových sil, jež by se staly jádrem ruské armády. Washington Post 11. června napsal, že spřátelení Rusové volají po vytvoření „shromaždiště“ jako centra, kolem něhož by mohly být organizováni rozptýlení ruští vojáci, aby se mohli postavit proti bolševické vládě, jež byla pod německým vlivem. Velvyslanec Page napsal z Říma 28. května 1918 dopis v podobném duchu, který se dostal Lansingovi na stůl 13. června. Ruský velvyslanec ve Washingtonu řekl 7. června Breckinridge Longovi, že přes Masarykovo prohlášení, že Češi nebudou na ruské půdě bojovat proti žádné části ruského obyvatelstva, čeští vojáci se nakonec postaví bolševikům na odpor. Mohli by poté být použiti jako vojenská expedice k eliminaci bolševického vlivu a – pod vedením Spojenců – k obnovení pořádku v Rusku. Dne 8. června Lansing obdržel memorandum z britského velvyslanectví, že Balfour je připraven uznat československou armádu jako spojeneckou sílu, bojující v zájmu Dohody. Britská vláda byla také připravena uznat Národní radu stejným způsobem, jak to učinily francouzská a italská vláda, jsou ochotna poskytnout jí tatáž práva, jež byla dříve přiznána Polskému národnímu výboru.

Deník The New York Times publikoval 9. června dva články upozorňující na nebezpečí německého vlivu v Rusku, v nichž se tvrdilo, že válka bude v Rusku buď vyhrána, nebo ztracena. Kromě toho od 3. června 1918 všechny americké noviny přinášely zprávy o úspěších československých legií v Rusku, vyzdvihující statečnost malé skupiny, jež tolik dokázala. The New York Herald přinesl obrázek malého československého rytíře s vytaženým mečem, který vyvádí ruského obra z nebezpečí. The Washington Sunday napsal 16. června, že česká vítězství by mohla znamenat počátek nové éry v Rusku; týž den Chicago Herald Examiner zdůraznil, že úspěch Čechoslováků vyřešil problém Spojenců a že jejich vítězství přinášejí dlouho očekávanou možnost pro nepřátele Německa v Rusku. The New York Times citoval 19. června článek z Echo de Paris, jenž radil francouzské vládě využít český úspěch na Sibiři k zahájení dlouho očekávané intervence v Rusku. The New York Times v redakčním komentáři vytkl americké vládě, že nedoceňuje význam české vojenské akce v Rusku. Tvrdily, že Češi se mohou stát jádrem odporu proti bolševikům. Washington Post – referující o tom, jak Češi otřáslí bolševickou vládou na Sibiři – napsal 19. června, že nová ruská vláda má podporu československé armády. Tytéž noviny přinesly 16. června prohlášení generála Berthelota, jenž přijel do Washingtonu získat prezidenta Wilsona pro spojeneckou intervenci v Rusku. Generál řekl, že pouze vojenská intervence Dohody zachrání Rusko před německým obklíčením. Podle jeho slov „ti, kdož podporují bolševiky, pomáhají německé říši. Intervence je jedinou nadějí“.

V důvěrném memorandu pro prezidenta z 12. června 1918 Lansing napsal: „Při řešení otázky intervence v Rusku, kterou prosazují Velká Británie a Francie, závisí politické rozhodnutí založené na předpokladu, že pouze expedice za účasti Spojených států, spojeneckých národů a Japonska by byla přijatelná pro Rusy [...], předně na schopnosti přepravit vojsko.“ Lansing po zjištění stavu japonského a amerického loďstva konstatoval, že „nejsou k dispozici lodě pro transport vojáků přes Pacifik“. Za dané situace neviděl „důvod schvalovat intervenci přes Vladivostok jako prozíravou. Co se týká intervence přes severní přístavy Murmansk, Archangelsk nebo oba, kloním se k tomu, co si přeje Foch“. Jakmile bude dosaženo početní převahy vojska ve Francii, pak „bude záhodno učinit politické rozhodnutí“. Lansing dodal, že vycházel z premisy, že „by bylo hrubou chybou Japonska podniknout expedici na vlastní pěst“.

„Pokud Čecho-Slováci nebudou ochotni čelit Rusům, kteří se spojují s Němci, je tu pouze jediný způsob, jak zabránit proniknutí Němců na Sibiř, a to s pomocí určité formy mírové podpory prostřednictvím komise reprezentující obchodní, zemědělské, pracovní, finanční a sociální aktivity.“ (Je třeba zdůraznit, že Češi již od 25. května 1918 bojovali proti bolševikům.) „Domnívám se,“ psal Lansing, „že určená skupina Američanů jdoucí Rusům na pomoc přes Vladivostok, by účinně napomohla udržet alespoň sibiřské obyvatelstvo mimo dosah německé nadvlády. Vyžadovalo by to mezinárodní policejní sílu [zdůrazněno J. K.] k ochraně komise, ale nemyslím, že by musela být velká nebo že by narazila na odpor.“

„V současnosti vidím, že je to jediný praktický plán [zdůrazněno J. K.], a ten předložím prezidentovi.“ Zde se zaprvé ukazuje, že uplatnění „praktického plánu“ americké vlády vyžadovalo „mezinárodní policejní sílu k ochraně komise“, jež by pomáhala Rusům; a zadruhé, že pokud Čechoslováci budou ochotni „čelit Rusům, kteří se připojí k Němcům“, jak to už učinili, nastane v Rusku nová situace a bude muset být přijato nové rozhodnutí ohledně intervence. Jedinou překážku představoval Masaryk, který se nedal ovlivnit zprávami tisku a houževnatě lpěl na neutralitě, trval na přepravě československých jednotek ze Sibiře do Francie (ačkoli lodě nebyly po ruce) a vyzýval Spojence k uznání bolševiků jako vlády de facto v Rusku. Masaryk nevěděl, že Wilsonova vláda 19. února 1918, tedy ještě před březnovým podpisem brestlitevské mírové smlouvy, vyloučila možnost poskytnout bolševické vládě materiální a finanční pomoc pro případ, že se rozhodne hájit Rusko proti německé agresi. Navíc 23. února 1918 Lansing řekl svému asistentu Breckinridgovi, že bolševici koneckonců ohroží americkou bezpečnost mnohem více než Německo, protože bolševismus odmítá jak národnost, tak soukromé vlastnictví a ohrožuje Ameriku revolucí. Den předtím Wilson s Lansingem rozhodli, že americká vláda neuzná Leninův režim ani s ním nebude vyjednávat, a to ani na bázi válečného oportunismu.

Od svého příjezdu do Spojených států Masaryk toužil po setkání s prezidentem Wilsonem, jenž se však zdráhal ho přijmout; nepomáhaly mnohé intervence v Masarykův prospěch, například ze strany francouzského velvyslance Jusseranda, Cranea (dokonce opakované) a člena kongresu Adolpha J. Sabatha z Chicaga. Sabath, který pocházel z Čech, poradil Masarykovi, jak si získat prezidentovu přízeň. Věděl, že Wilson odmítal jednostrannou japonskou intervenci, zato však podporoval použití československých jednotek v Rusku a na Sibiři pro policejní účely. Jednalo se o střežení Transsibiřské magistrály a udržování pořádku na Dálném východě, kde – zvláště ve Vladivostoku – bylo uskladněno velké množství válečného materiálu zasláného do Ruska Spojenými státy, jež ovšem dosud nebylo zapláceno. V neděli 16. června 1918, když Sabath psal prezidentovi žádost o přijetí Masaryka, přinesl Washington Post na první stránce článek s podtitulkem Češi ovládají Sibiř. O dva dny později, 18. června, otiskly New York Times pod titulky „Češi rozšiřují své sibiřské úspěchy“ a „Bývalí rakouští zajatci kontrolují železnici v délce 1250 mil“ telegram z Londýna datovaný 15. června, podle něhož Češi, když „obsadili Samaru na Volze“, pokračují ve svém postupu. Masaryk ve svých pamětech připouští, že to byla sibiřská „anabáze“ legií, jež „připoutala“ pozornost prezidenta Wilsona a „probudila v něm dobrou vůli“. A tak 19. června 1918, po šesti týdnech čekání, byl Masaryk konečně přijat americkým prezidentem.

Dle svých pamětí Masaryk diskutoval s Wilsonem kromě jiného o potřebě rozdělit Rakousko-Uhersko, o Clemenceauově odhalení rakouských mírových pokusů a také o rakouské odpovědnosti za válku. Masaryk také prezidenta požádal o pomoc při převozu československých vojáků z Ruska do Francie s odůvodněním, že budou tou nejlepší protirakouskou propagandou mezi neněmeckými a nemaďarskými národy Rakouska. Historikové Antonín S. Kalina a Viktor S. Mamatey si povšimli, že Masarykovy paměti nepřesně popisují setkání s Wilsonem; Masaryk smíchal obsah dvou rozhovorů, z nichž druhý se uskutečnil teprve 11. září 1918, tedy o téměř tři měsíce později. Jak se ukázalo, mezi Masarykem a prezidentem nenastala v otázce intervence v Rusku shoda, a proto den jejich prvního setkání je možná rozhodujícím pro dějiny ruské občanské války.

Masarykovy vlastní rukopisné poznámky a strojopisný záznam o tomto setkání s prezidentem ukazují, že Wilson byl především zaujat otázkou pomoci Rusku. Vysvětlil Masarykovi plán japonské intervence a „jejího významu pro Rusko“, přičemž bezpochyby dal najevo svůj nesouhlas s vysláním velké japonské armády do Ruska. Wilsonův hlavní zájem nespočíval v Rakousko-Uhersku, nýbrž v československé armádě a jejím využití při obnovení pořádku v Rusku. Masarykův zápis ze setkání ukazuje, že prezident při konverzaci několikrát použil pojem „jádro“; toto slovo naznačuje, že prezident řekl Masarykovi o plánu, zastávaném některými americkými diplomaty a Lansingem. Tento plán předpokládal, že se československá armáda stane jádrem, kolem něhož by mohla být vybudována protibolševická a prospojenecká armáda z Rusů a jiných Slovanů v Rusku. Ale Masaryk řekl Wilsonovi, že s plánem

nesouhlasí, protože neví, co by taková „malá intervence“, zahrnující nějakých 50 000 až 100 000 vojáků, mohla způsobit. Masaryk odmítl myšlenku, že by československé vojenské oddíly mohly představovat jádro spojeneckých sil v Rusku a obsadit Transsibiřskou magistrálu. Trval naopak na jejich převozu do Francie. Netřeba připomínat, že bez Masarykovy spolupráce nebyl Wilsonův plán uskutečnitelný. Ve svých poznámkách si Masaryk anglicky poznamenal: „Vskutku – nikdy jsem nedostal více informací.“ To ukazuje, že Masaryk nevěděl, co se děje ve spojeneckých diplomatických kruzích a že jeho myšlení se ubíralo jiným směrem než úvahy dohodových státníků.

Masaryk byl však „příznivě nakloněn obnovení války proti Německu s pomocí celé japonské armády“, nebo – jak se uvádí v rukopisném záznamu – je „válka Japonska proti Něm[ecku]. Ale obtíže: Hlavní – jak zaplatit Japonce? To si musí Spojenci uvědomit.“ Záznam naznačuje Wilsonovu odpověď, že Spojenci by financovali masívní japonskou intervenci, již předpokládal Masaryk. Ale podle Masaryka „to nestačí, Japonci by snad chtěli území“.

Masarykovy poznámky, útržkovitá směs českých a anglických frází, jsou srozumitelné pouze tehdy, zná-li člověk Masarykovy názory na otázku japonské intervence v Rusku, jak jsou zachyceny ve zprávě z 1. září 1917, napsané z Petrohradu W. Somersetem Maughamem. Tehdy Masaryk navrhl, aby Spojenci poslali do Ruska „japonskou armádu s nejméně 300 000 muži“, za účelem „obnovení morálky [sic] ruských jednotek“. Protože Masaryk se vrátil k myšlence vyslat do Ruska velkou japonskou armádu při své druhé audienci u Wilsona 11. září 1918, poté ji obhajoval ve svém oficiálním komuniké a znovu se o ní veřejně vyjádřil v únoru 1919, logicky z toho vyplývá, že také během prvního přijetí u Wilsona Masaryk navrhl vyslat do Ruska japonskou armádu, aby bojovala proti „Německu“. Ale Wilson 19. června 1918 namítl, že „ví, že Japonci mají jen 250 000 vojáků a stejný počet rezerv,“ a že „milion by sotva shromáždili“.

Ačkoli při přijetí 19. června Masaryk navrhl vyslat do Ruska japonskou armádu, požádal také prezidenta o poskytnutí lodí pro transport československých vojáků ze Sibiře do Francie. Tutéž žádost opakoval o šest dní později Lansingovi. Wilson litoval, že nemůže Masarykovi vyhovět a přijetí skončilo prezidentovou poznámkou, že se cítí být vázán Spojenci. „Foch je voj[enským] vůdcem a tudíž se mu podřizuje“, čteme v Masarykově poznámce.

Jak řekl Richard Crane Gordonu Auchinclossovi, zeti plukovníka Housea a poradci na ministerstvu zahraničních věcí, Wilson Masarykovi sdělil, že „má plán na koordinaci činnosti Červeného kříže, který zajišťuje v Rusku výměnný obchod a že zamýšlí podřídit Červený kříž jedinému člověku, jenž nebude obchodníkem“. Auchincloss usoudil, že prezident se rozhodl přijmout návrh obsažený v dopise ministra zahraničních věcí, který on sám připravil. Jeho jediným přáním bylo, aby si „pospíšil a jednal“.

Wilsonův plán se pravděpodobně vyvinul z několika návrhů, které mu byly dříve předloženy. Již 11. března 1918 Wiseman v memorandu plukovníku Houseovi radil, aby Spojené státy vyslaly do Vladivostoku a Murmanska výbor složený z Červeného kříže, sdružení YMCA, propagačních a vojenských náborových jednotek, jež by pomáhaly Rusům organizovat jejich odpor proti Němcům. V rozhovoru 30. května Wilson řekl Wisemanovi, že „jeho představou je poslat do Ruska civilní výbor složený z Britů, Francouzů a Američanů, který by pomáhal organizovat železnice a dodávky potravin a – protože měna je bezcenná – organizovat systém výměnného obchodu. Poslal by takové mise do Vladivostoku a Murmanska“. Výbor, který byl jmenován v květnu ředitelem válečné obchodní rady a pověřen přípravou zprávy o Rusku, předložil 5. června 1918 své poznatky o ruských podmínkách a doporučil způsoby, jak navodit užší a přátelštější vztahy mezi oběma zeměmi a čelit německým obchodním aktivitám v Rusku. Zpráva obsahovala několik zvláštních doporučení, z nichž hlavní byla, aby prezident jmenoval komisaře, který „bude v budoucnu řídit veškeré záležitosti týkající se Ruska“. Komisař bude mít k dispozici a ke konzultaci misi složenou z různých odborníků. Tato mise „by se ihned odebrala do Vladivostoku a zahájila východní Sibiří postup na západ, přičemž by vytvořila organizaci pro distribuci a výměnu domácí produkce všech těch výrobků, které Rusové nejnaléhavěji potřebují“. Zpráva dále sdělovala, že „tato organizace by se opírala o Transsibiřskou magistrálu, postupujíc západním směrem po železnici tak rychle, jak se země bude moci organizovat“.

Auchincloss po rozhovoru s několika představiteli Demokratické strany a plukovníkem Housem a po diskuzi s Herbertem Hooverem, jenž řídil úřad pro zásobování potravinami, napsal 13. června dopis o sibiřské situaci, který Lansing podepsal a poslal prezidentovi. Byly v něm učiněny dva zvláštní návrhy: 1) „vytvoření výboru pro pomoc Rusku“ a 2) oznámení prezidenta, které podá „světu hmatatelný důkaz, že Spojené státy hodlají stát při Rusku a pomoci ruskému národu v situaci, v níž se nachází“. Dopis končil sdělením, že „ozbrojená intervence k ochraně humanitární práce komise by byla mnohem více žádoucí než ozbrojená intervence před zahájením práce komise“.

Auchincloss požádal paní Wilsonovou, aby „řekla prezidentovi, že plukovník House plně souhlasí s návrhem učiněným v dopise“. Auchincloss vyjádřil politování, že prezident nejedná podle tohoto návrhu. Protože Češi již kontrolovali většinu Transsibiřské magistrály, bylo by možno plán snadno prosadit, kdyby Masaryk neodmítal spolupráci.

Masarykovy a Benešovy názory na tuto věc nesdíleli všichni vedoucí představitelé zahraničního odboje. Štefánik vyslovil během návštěvy Itálie v únoru 1918 nesouhlas s Masarykovým postupem v Rusku. Chtěl dokonce jet do Ruska a vzít armádu „do vlastních rukou“. Když v dubnu došla do Francie zpráva o Masarykově tokijském memorandu pro prezidenta Wilsona, Štefánik opět odmítl Masarykovo jednání.

V červnu 1918 se objevil nesouhlas s Masarykovou politikou mezi jinými u Lva Borského ze státoprávně pokrokové strany, jejíž předválečný program vyzýval k vytvoření samostatného suverénního státu. Borský, který přijel do exilu v lednu 1918, považoval ze dvou důvodů transport jednotek do Francie za zásadní chybu: 1) po převozu do Francie by jednotky nemohly sehrát hlavní roli tak, jako kdyby zůstaly na Sibiři; 2) čeští politici měli přihlížet k tomu, že armáda by tak byla mimo dosah Spojenců, kteří by ji nemohli na konci války odzbrojit. Armáda měla být v takové situaci, aby mohla nezávislost státu vynutit vojenskou akcí. Když Borský probíral tuto otázku s Benešem a protestoval proti převozu armády, Beneš uvedl, že on i Masaryk chtějí mít co nejdříve ve Francii co možná největší armádu. Borský navrhl, aby Beneš oficiálně žádal potřebnou tonáž, ale ve skutečnosti odkládal transport, jak to jen půjde dlouho. Beneš odmítl taktiku Borského, který si nicméně nedělal iluze o motivech a cílech vůdců zahraničního odboje.

Ačkoli Beneš s Masarykem měli stejné zájmy a tytéž názory na mnoho věcí, Beneš byl pružnější a byl ochoten ustoupit Britům a Francouzům v záležitosti rozmístění československých jednotek v Rusku. Avšak ještě 28. července 1918 napsal z Paříže Masarykovi do Ameriky: „Ohledně ‚intervence‘ v Rusku: Francie chce poslat tam Janina a s ním Štefánika, aby naše vojsko skonsolidovali, zorganizovali a prováděli věc intervence systematicky. Zdá se mi, že Janin skutečně by mohl udělat velice mnoho, a jako generalissimo náš bude mít zájem co nejvíc udělat a co nejvíc vojáků našich pro Francii zachovat. Zde dohodnuto, že naši zůstávají v Sibiři jen provisorně, dokud nebudou nahrazeni jinými vojáky nebo dokud se neukáže hned možnost je přepravit. Ostatně rozhodnuto, že jakmile Janin tam dojde, hned po částech posílat začne. Myslím, že to je jediné správné a nyní jediné možno. My to vyhraje ovšem jen na evropském bojišti speciálně ve Francii. Budeme-li míti aspoň 20 000 – 25 000 našich vojáků zde, docílíme politicky všeho, co budeme chtít [to jest Masaryk a Beneš budou uznáni jako političtí vůdci „československého národa“, a tak dosáhnou svého osobního cíle], A pak v okamžiku míru, myslím, musíme být s vojskem tam, kde bude Amerika a Francie.“

Vojáci však do Francie nikdy nedorazili. Problém jejich transportu vyřešily události v Rusku a československá armáda sama. ...

Počátky konfliktu mezi československou armádou a bolševiky

Sociální program ruské říjnové revoluce neměl přímý dopad na ty, kdo bojovali na domácí frontě za československou samostatnost. Zato však ostře polarizoval československý zahraniční odboj v Rusku. Během roku 1918 nenašli bolševici stoupence a agitátory v českých zemích a na Slovensku; v těchto zemích neexistovali profesionální revolucionáři, kteří by – jak hlásal Lenin – v násilné proletářské revoluci převzali moc. Protihabsburské hnutí v českých zemích bylo vedeno středostavovskými nacionalisty a ani nejbujnější fantazie ho nemůže vydávat za třídní boj dělnictva proti buržoazii. Ostatně i dělníci si osvojili ideu nacionalismu a samostatnosti, spolupracující s měšťanskými politickými skupinami a jejich vůdci. Ale v Rusku vedl mocenský nástup bolševiků k rozdělení československého hnutí.

Na jedné straně se politická pravice, reprezentovaná Josefem Dürichem, R. Králem, kapitánem Němečkem a S. Koníčkem, připojila k protibolševickým silám a bojovala společně s bílými proti „ne-ruskému“ Leninovu režimu. (Jak je dobře známo, Lenin byl obviněn z toho, že jako německý agent byl vyslán německým generálním štábem do Ruska, aby prováděl pacifistickou propagandu a demoralizoval ruské vojáky na frontě. Uzavřel také mír s Centrálními mocnostmi, a to za ponižujících podmínek pro Rusko.) Na druhé straně stáli levicoví sociální demokraté, kteří převzali program bolševické revoluce a spojili s ní svůj osud. Snili o světové revoluci a přeměně „imperialistické války“ na válku tříd, v níž proletáři svrhnu kapitalistické panství. Ani jedna z obou skupin nebyla velká; většina z těch, kdo podporovali myšlenku československé nezávislosti, následovala Masarykův „neutralistický“ kurs. Dodejme, že pravicové živly loajálně setrvaly v rámci odbojového hnutí, aniž nějak systematicky agitovaly mezi legionáři. Naopak

představitelé radikální levice se snažili získávat mezi vojáky své stoupence, přičemž jejich agitace a obstrukce působily československému armádnímu sboru velké problémy. Nakonec se od československého zahraničního odboje úplně oddělili.

Československá komunistická strana byla založena v Rusku ještě před vznikem československého státu a její aktivita předznamenala politickou a třídní stratifikaci v poválečném Československu. Tedy ještě před vznikem nového státu se mezi silami, jež byly původně oddány myšlence jeho vzniku, odehrávala „občanská válka“. Konflikt se nejprve rozhořel kvůli Masarykově politice nevměšování. Jablkem sváru mezi československými bolševiky na jedné a většinou odbojového hnutí na druhé straně se nakonec nestala samotná existence státu, ale jeho sociální a hospodářská struktura, jakož i otázka, kdo v něm bude u moci.

S Masarykovým rozhodnutím vyvést co nejdříve československou armádu z Ruska nesouhlasili ti Češi a Slováci v Rusku, kteří milovali tuto slovanskou zemi, jež umožnila zformování jejich vojenských oddílů a v tomto nejkritičtějším okamžiku své historie potřebovala zoufale pomoc. Tito Češi a Slováci věřili, že Masarykova politika „nevměšování“ či „nezasahování“ do vnitřních ruských záležitostí je chybná morálně i politicky. Jak jsme už uvedli, vůdci donské dobrovolnické armády včetně Alexejeva a Kornilova vyzvali Čechy, aby se připojili k jejich boji proti bolševikům. Poukázali přitom na množství německých a maďarských válečných zajatců, spolupracujících s bolševiky a vstupujících do rudé gardy. Apelovali na vlastenectví Čechů a Slováků, kteří se přihlásili k boji proti německým a rakousko-uherským státním příslušníkům. Doufali, že po porážce Leninovy vlády (která bezprostředně po svém ustavení zahájila mírová jednání s Centrálními mocnostmi a nakonec s nimi uzavřela mír) bude obnovena východní fronta. Věřili také, že československé jednotky by mohly vstoupit do osvobozené vlasti se svými ruskými bratry. Na toto „volání povinnosti“ reagovala v lednu 1918 malá skupina silně proruských Čechů, vedená F. Králem a kapitánem Němečkem, vytvořením vojenské jednotky o velikosti roty. Tito muži bojovali po boku dobrovolnické armády navzdory Masarykovým protestům a jeho odmítnutí postavit se s československou armádou na stranu bílých. V témže měsíci se někteří čeští váleční zajatci a několik málo členů legií připojili k rudé gardě; reagovali tak na výzvu bolševiků a jejich stoupců mezi levicovými českými sociálními demokraty, národními sociály a anarchisty.

Toto rozvrstvení mezi Čechy a Slováky v Rusku nevedlo ke konfliktu s bolševiky ihned, ale bylo velmi důležitým faktorem v bojích, jež se odehrály v květnu a červnu 1918. Roztržka mezi Čechoslováky a bolševiky se vyvíjela postupně jako důsledek řetězu událostí z jara 1918. Počátkem března tohoto roku se československé armádní jednotky soustřeďovaly na Ukrajině jako jediné dobře organizované a disciplinované vojenské těleso v celém ruském prostoru. Proto i Trockij, který byl poděšen jak postupem rakouské a německé armády v jižním Rusku, tak možností spojenecké intervence proti bolševické vládě, navrhl francouzskému kapitánu Jacquesovi Sadoulovi a Britu Bruce Lockhartovi možnost použití československých legií proti útočníkům. Uvítal rovněž, že v Murmanskou přistály početné nevelké britské síly, jež byly vyslány proti Němcům a Finům, ohrožujícím murmanskou železnici.

Na základě optimistických zpráv od svých agentů v Rusku Spojenci dlouho věřili, že lze obnovit ruskou frontu, zastavit, anebo dokonce zatlačit armády Centrálních mocností. Mezi dohodovými státy stejně jako mezi jejich reprezentanty v Rusku existovaly různé názory, jak tohoto cíle dosáhnout. Někteří spojenečtí diplomaté a členové vojenských misí povzbuzovali protibolševické síly ke svržení Leninovy vlády a obnovení východní fronty. Naopak někteří američtí úřední činitelé a zástupci jiných dohodových států jednali s bolševickými vůdci doufajíce, že je přimějí k zaujetí protiněmeckého postoje a pokračování ve válce. Předpokládali, že kdyby bolševická vláda pokračovala v boji proti Německu a Rakousko-Uhersku, obdržela by podporu Dohody tak jako předtím vláda prozatímní. Velká Británie zprvu upřednostňovala intervenci proti Němcům v naději, že jí bolševici uvítají, zatímco Francie a Japonsko se vyslovovaly pro intervenci namířenou proti bolševikům. Spojené státy odporovaly jakémukoliv zásahu na ruském Dálném východě.

V lednu 1918 spojenečtí diplomaté jednali o vyslání francouzských jednotek na Sibiř, do Vladivostoku a Irkutsku. Británie začala 28. ledna 1918 zvažovat myšlenku použití japonských jednotek k okupaci Transsibiřské magistrály. Doporučila tuto myšlenku vládě Spojených států, kterou požádala o souhlas s případným rozmístěním japonských jednotek ke střežení železnice. Na počátku února 1918 předložilo britské ministerstvo války francouzskému generálnímu štábu důvěrné memorandum, doporučující japonskou okupaci Transsibiřské magistrály z Vladivostoku do Čeljabinsku. V odůvodnění stálo, že pokud německá nadvláda v Rusku a na Sibiři představuje vážnou hrozbu, potom německo-japonské panství nad celým světem by bylo nebezpečím ještě mnohem větším. Takové možnosti se předejde pouze tehdy, když se Japonsko opravdu zapojí do boje proti Německu, čemuž se Japonci od počátku války

vyhýbají. Spojenci přirozeně věděli o existenci československých legií a Masarykově neochotě zapojit je do jakékoli vojenské akce v Rusku.

Československá armáda bez velkých obtíží opustila v březnu 1918 Ukrajinu a dosáhla sověty kontrolovaného území. Během ústupu se musela zapojit do několika střetnutí s německým vojskem postupujícím do žitomirské oblasti. Největší srážka se odehrála na železniční křižovatce v Bachmači. Tehdy prokázal talent vojenského stratéga kapitán Eduard Kadlec, někdejší vydavatel Revoluce, když vedl své jednotky proti německým útočnickům, které s relativně malými ztrátami zahnal zpět. Kapitán Eduard Kadlec, bývalý důstojník belgické armády v Kongu, byl jediným českým důstojníkem legií, který měl z dřívějšíka velitelské štábní zkušenosti.

Podle zprávy, kterou pro Masaryka připravil kapitán Vladimír S. Hurban koncem března 1918, obdrželo téměř 50 000 českých vojáků poselství od rakouského císaře, aby složili zbraně a vrátili se domů. Byla jim přislíbena amnestie a všem Čechům pak autonomie v rámci habsburské monarchie. Legionáři nabídku odmítli a ustoupili z Kyjeva na území pod sovětskou kontrolou. V „bitvě u Bachmače“ Češi měli „600 mrtvých, raněných a nezvěstných“, kdežto sami „pohřbili v jednom dni 2000 Němců“. Hurban také líčí spolupráci mezi legiemi a bolševiky během ústupu.

I když údaje o mrtvých Němcích, které nelze ověřit, mohou být nadsazené, měla „bitva u Bachmače“ trojí význam. Zaprvé to byla první srážka československé armády s Němci za války a první vojenská operace od zborovské akce v červenci 1917 – z psychologického hlediska proto významně posílila morálku mužstva. Zadruhé šlo o první příležitost Čechů bojovat bok po boku s bolševiky a pozorovat jejich chování. Zatřetí si Bachmače všimli jak ve spojeneckých, tak v nepřátelských zemích. Zvláště britské ministerstvo zahraničních věcí začalo uznávat vojenský potenciál československé armády.

Vojákům a mladým důstojníkům dodal na pocitu důležitosti fakt, že německý vojenský velitel požádal o příměří, třebaže později převážilo mínění jeho nadřízených, kteří odmítli vyjednávat s „rebely“. Ti z legionářů, kteří od svého zajetí Rusy neměli žádnou bojovou zkušenost, dostali příležitost osvědčit se v boji a zhostili se jí dobře. Německá povýšenost vůči českým „vyjednavcům o příměří“ a náhlé přerušení jednání připomněly vojákům a důstojníkům jejich statut dezertérů a vzbouřenců, kteří od Němců nemohou očekávat slitování. Popravy zajatých Čechů posílily u vojáků vědomí, že vstupem do legií za sebou spálili všechny mosty a není pro ně cesty zpátky. Uvědomili si, že se nemohou vrátit domů jako jiní váleční zajatci, z nichž mnozí tak učinili, když měli příležitost. Strach z Němců a Maďarů, jejichž nepřátelství mnozí zažili již v zajateckých táborech, držel příslušníky československé armády pohromadě.

U Bachmače měli Češi možnost učinit si obrázek o „rudé mládeži“, která, ač dobře vyzbrojená, byla připravena uprchnout před jakýmkoli útokem. Rudá garda a „armáda“, skládající se ze špatně vycvičených a nedisciplinovaných dobrovolníků, se více zajímala o drancování a plenění než o boj. Bachmač byl vskutku obrovskou morální vzpruhou pro Čechy. Od té doby rostlo jejich sebevědomí a pohrdání bolševickou chátrou.

Pod dojmem Bachmače připravilo 21. března 1918 britské ministerstvo zahraničních věcí memorandum pro ministerstvo války o vlivu a možném využití československé armády v Rusku. Vidělo v legiích sílu, jež by mohla zastavit postup německo-bolševické akce a propagandy na Dálném východě. (Bylo to po ratifikaci brestlitevské smlouvy sověty.) Odpověď na memorandum dodalo ministerstvo války 1. dubna 1918. Vyjádřilo v ní pochybnost, že by bylo v legiích organizováno 70 000 Čechů. Oba úřady si však uvědomovaly potenciální užitečnost československé armády, jež byla v březnu a dubnu 1918 jedinou dobře organizovanou silou v Rusku, použitelnou buď proti Němcům na frontě, nebo proti bolševikům. Z toho důvodu se začala počátkem dubna 1918 britská vláda veřejně zabývat Česko-slovenskou národní radou.

V této době tvořilo Rusko po vojenské stránce mocenské vakuum, v němž československé legie směřovaly ke svému určení. Byla tu samozřejmě rudá garda a Rudá armáda, jejichž bojová hodnota však byla velmi pochybná. Do 22. dubna 1918 nebyli dobrovolníci, kteří do Rudé armády vstoupili, vůbec služebně vázáni, a poté byla délka služby stanovena na půl roku, ale ani toto opatření nevyhovovalo. Proto sovětská vláda vydala 29. května 1918, po vzpouře československých jednotek, dekret o povinné službě v bolševické armádě.

Spojenečtí diplomaté v Rusku si byli při úvahách o intervenci plně vědomi slabosti bolševiků. O možnosti české účasti na intervenci se 3. března 1918 před několika českými vojenskými a politickými představiteli zmínil francouzský generál Paris, jenž byl přidělen k československé armádě s pověřením dohlížet na převoz jejích jednotek do Francie.

Paris se vyjádřil, že v případě intervence by se mělo začít od jihu, ve spolupráci s ruskými protibolševickými silami na Donu. Náčelník štábu československé armády generál Dieterichs navrhl, aby se za takových okolností legie připojily k silám, vedeným generálem Alexejevem, obsadily hlavní železnice a poté společně s bílými pochodovaly na Petrohrad a Moskvu. Dieterichsův návrh ztratil smysl, když Masaryk vydal 7. března legiím jednoznačný zákaz jakékoli aktivity v Rusku. Naopak celá armáda se měla na základě dohody s bolševiky odebrat do Francie. Přestože si mnozí přáli, aby jednotky zůstaly v Rusku jako „základna boje proti bolševikům“, legie poslechy Masarykova příkazu.

Před odjezdem z Moskvy do Vladivostoku zajistil Masaryk úvěry od Spojenců (ve výši asi 15 000 000 rublů) a od družstevního svazu, kontrolovaného převážně ruskými esery. Cestou do Vladivostoku měly československé jednotky nakupovat zásoby u těchto družstev a vymanit se tak ze závislosti na úvěru od bolševické vlády. Masaryk odjel z Moskvy 7. března pověřiv odpovědností za československé záležitosti v Rusku Jiřího Klecandu a Prokopa Maxu. Ani jeden z těchto dvou mladých mužů nebyl dostatečně vybaven k řešení obrovských politických a vojenských problémů, na něž narážely legie na cestě z Ruska. Nebylo také vhodné pověřit touto odpovědností současně dvě osoby. (Masaryk snad chtěl, aby jeden dohlížel na druhého, a tak jeho samého nepřipravil o politické a vojenské vůdcovství, což by se mohlo snadno stát, kdyby svým zástupcem jmenoval zralejšího člověka.) Masaryk byl zasvěcen do konspirační práce, znal „pravidla hry“, a proto dal písemné instrukce pouze Klecandovi, který však v dubnu 1918 náhle zemřel.

Po odchodu československé armády z Ukrajiny museli oba zplnomocněnci znovu jednat s bolševiky o převozu jednotek do Vladivostoku. Jednání s velitelem jižní fronty V. Antonovem-Ovsejenkem vedl převážně Maxa, zatímco s radou lidových komisařů v Moskvě a Petrohradě byl ve styku Klecanda. Při jednáních s vládními úředníky Klecanda 15. března 1918 zajistil povolení k evakuaci celé armády přes Sibiř. P. V. Aralov, Josef V. Stalin a další, kteří zastupovali radu lidových komisařů, by nejraději tuto „jedinou disciplinovanou armádu“ v Rusku měli co nejdříve z očí a co možná nejdále od center kontrarevoluce na Ukrajině a v donské oblasti. Maxa vyjednával zároveň v Moskvě a se sovětem v Kursku. Tamní bolševici viděli situaci jinak. Dospěli k názoru, že Češi, kteří jsou na cestě, by mohli být přinuceni zaplatit určitou cenu za povolení opustit Rusko. Vytkli Čechům, že opustili německou frontu a mají u sebe zbraně, jež dostali od ruské armády. Maxa byl těmto argumentům přístupný. Den poté, co rada lidových komisařů tiše souhlasila s volným přesunem Čechů do Vladivostoku bez podmínky odevzdat zbraně, podepsal Maxa 16. března, aniž se dotázal Klecandy, místní dohodu, jež byla pro Čechy velice nepříznivá a jejíž dvojnásobnost měla v budoucnu způsobit neshody. Vyplývalo z ní, že Češi se musejí vzdát „přebytečného“ dělostřelectva, kulometů a obrněných automobilů. Velitel sovětských jednotek v „jižní republice“ V. Antonov-Ovsejenko 16. března 1918 veřejně poděkoval „naším soudruhům československého armádního sboru, kteří čestně a udatně bojovali“ a kteří „opouštějí nyní Ukrajinu a odevzdávají nám část zbraní“. Antonov-Ovsejenko prohlásil, že „revoluční vojska nezapomenou bratrské pomoci, jež byla prokázána československým armádním sborem v boji dělného lidu s hordami ničemného imperialismu. Zbraně, odevzdané Čechoslovákům, přijímají revoluční vojska jako bratrský dar“. Mezitím Klecanda získal v Moskvě souhlas zformovat v Omsku druhý československý armádní sbor, do něhož – jak Češi doufali – se budou hlásit dobrovolníci z řad válečných zajatců. Věci se nyní zdály být vyřešené. Maxa 21. března radostně sděloval: „Prozatím postupujeme [...] Je to skoro zázrak.“

Zázrak měl ale krátký život. Již v Moskvě Klecanda začal pociťovat, že bolševici tajně připravují spiknutí proti legiím; první potíže se dostavily dříve, než kdokoli očekával. Omský sovět 22. března 1918 nařídil, aby byly legie zastaveny a odzbrojeny. Jeho předseda řekl Maxovi, že armádní sbor neodevzdal Ovsejenkovým lidem část děl a že někteří z ruských důstojníků sboru se k sovětským orgánům chovali provokativně. Povolení k zastavení transportu mu prý předal J. V. Stalin, člen sovětské vlády v Moskvě. Sovětský komisař války Krutikov nařídil zastavit a odzbrojit vlaky, převážející Čechoslováky. Tvrdil, že je „zradou na sovětech“ nechat je postupovat východní Sibiří. Omský sovět navrhl sovětské vládě v Moskvě, aby byli Čechoslováci odesláni přes Archangelsk.

Klecanda 23. března z Moskvy informoval, že došlo k nedorozumění mezi Leninem a Trockým. Lenin povolil převoz československé armády do Francie, zatímco Trockij žádal Francouze, aby nepřeváželi jednotky do Francie, protože Rusko obnoví válku a on sám bude organizovat armádu s využitím československého armádního sboru. Beneš zachytil falešnou informaci, jež se dostala do Francie a podle níž se Masaryk dohodl s bolševickou vládou, že československá armáda zůstane v Rusku. Francouzská vojenská mise v Rusku zastavila proto všechny přípravy na její transport. Šíření nepravdivých informací bylo jednou ze zbraní v arzenálu bolševiků.

V následujících dnech diskutovalo předsednictvo ruské odbočky Národní rady o vzniklé situaci. B. Pavlů soudil, že Čechoslováci by neměli být odzbrojeni a naopak by si měli probjovat cestu do Vladivostoku, ale náčelník štábu generál Dieterichs to odmítl. (Kdyby došlo k boji, byla by nutná spolupráce s dobrovolnickou armádou, což Dieterichs navrhoval na počátku března.) Na rozdíl od Pavlů dával Maxa, podporován Dieterichsem, přednost jednání se sověty a 25. března navrhl odevzdání většiny zbraní ve vlastnictví Čechů výměnou za povolení pokračovat dál do Vladivostoku. Předseda sovětu v Penze V. V. Kurajev telegrafoval tento návrh do Moskvy. Stalin v telegramu z 26. března 1918 souhlasil za podmínky, že Čechoslováci se vydají okamžitě do Vladivostoku a že budou ihned odstraněni „proti-revoluční“ velitelé. Dále si vymíňoval, že „Čechoslováci nejedou jako bojové jednotky, ale jako skupina svobodných občanů, berouce s sebou určité množství zbraní k sebeobraně před útoky protirevolucionářů“. Stalin, zaštiťující se autoritou rady lidových komisařů, nařizoval penzskému sovětu, aby „odvolal všechny staré komisaře jedoucí s československými vlaky, jmenoval nové, spolehlivé k doprovodu a na ochranu Čechoslováků jako organizovaného celku na cestě do Vladivostoku a pravidelně informoval radu lidových komisařů o všem, co se týkalo pohybu Čechoslováků [...] Rada lidových komisařů chce jim přispět i každou pomocí na půdě Ruska, jestliže budou čestní a upřímně loajální“. Dohoda z 26. března mezi Národní radou (Maxou) a sověty povolovala pro každý ešalon 168 pušek a jeden kulomet. Zbylé zbraně se musely odevzdat v Penze. Tímto příkazem vzrostl význam Penzy; zatímco ešalony před Penzou byly ozbrojené, vlaky, jež městem projely, byly „odzbrojeny“. Měly si ponechat pouze omezené množství lehkých zbraní a odpovídající množství munice.

Maxova dohoda s bolševiky se přičila Klecandovi, který 23. března 1918 poslal varovný signál předsednictvu ruské odbočky Národní rady. O tři dny dříve vydali moskevští bolševici příkaz k zastavení a odzbrojení ešalonů, což bylo v rozporu s předchozím ujednáním. Penzský sověť v odpovědi poznamenal, že odzbrojení legií není uskutečnitelné, protože jsou mnohem větší a lépe ozbrojené než místní rudá garda. Klecanda zvláště vytkl, že „telegramy, jež jsem vlastním očima četl, potvrdily mně naprostou nutnost ponechat si všechny zbraň“. Dodal, že jednání bolševiků je neupřímné, ba přímo „podloučné a podvodné“. Když se 31. března Klecanda dozvěděl o Maxově kapitulaci, naléhal na odbočku, aby jednotky neodzbrojovala, protože bolševická vláda může být nahrazena vládou novou. V takovém případě bude přítomnost legií na Sibiři velmi důležitá. Klecanda odjel z Moskvy, aby se na místě přesvědčil, jaká je situace. Poté se odebral do Omska organizovat z válečných zajatců na Sibiři druhý armádní sbor. Tam ale náhle zemřel a byl tak ušetřen toho stát se svědkem selhání českého politického vedení při jednání s bolševiky. Od té doby byl Maxa jediným Masarykovým zástupcem v Rusku.

Kromě nejasnosti Stalinova příkazu (tj. jak se mělo určit, kdo je „čestný a upřímně loajální“ a kdo je kontrarevolucionář) a podmínek jím stanovených (tedy odstranění „protirevolučních velitelů“ a jmenování nových komisařů) existovaly i jiné faktory, jež zpochybňovaly tuto dohodu. Především členové Leninovy vlády nebyli zcela jednotní v otázce odchodu Čechoslováků z Ruska (například Trockij, který budoval novou Rudou armádu, zoufale potřeboval vycvičené vojáky a stavěl se proti odchodu). Zadruhé brestlitevská smlouva, ratifikovaná ruskou stranou 15. března, zavazovala sověty k demobilizaci, výměně válečných zajatců a zákazu protiněmecké propagandy. Existence armádního sboru, jenž byl součástí francouzské armády, pohyboval se po sovětském území směrem k Vladivostoku a skládal se z bývalých válečných zajatců, na něž mělo právní nárok Rakousko-Uhersko, byla obtížně slučitelná s podmínkami smlouvy a „neutralitou“ Leninova Ruska. Sovětská vláda kromě toho převzala ideologický závazek k revolučnímu marxisticko-socialistickému působení doma i v zahraničí (navzdory dočasnému „míru“ s Centrálními mocnostmi), zatímco Čechoslováci odjížděli zjevně válčit za francouzské, britské a americké kapitalisty a zároveň za československý stát. Tento ideologický aspekt dráždil zejména české bolševiky v Rusku. Pro ně by povolení československé armádě pokračovat v jejich plánech znamenalo zradu revoluce.

Maxa byl o deset měsíců později kritizován Pavlů, Štefánikem a Janinem za uzavření dohody z 26. března; byl také obviněn, že souhlasem s odevzdáním zbraní v Penze dostal legie do „zoufalé situace“. Ale Masaryk s Maxovou akcí, když se o ní cestou do Spojených států dozvěděl, vyslovil souhlas. Ke svému již citovanému tokijskému memorandu pro prezidenta Wilsona připojil nótu, která se objevila v japonském tisku. Japan Advertiser z 11. dubna 1918 informoval, že „jako výsledek dohody mezi Trockým a francouzským velvyslancem armáda československých dobrovolníků, jdoucích do Francie, odevzdala své zbraně úřadům sovětským. Důstojníci byli propuštěni s výjimkou generála Dieterichse, jenž provázel korpus do Francie“. Masaryk k této zprávě připojil vlastní poznámku: „Zpráva je velmi příznivá: armáda, jdoucí do Francie, nemusí mít zbraně, protože budou nově vyzbrojeni ve Francii; důstojníci, o kterých se děje zmínka, jsou důstojníci ruští, kteří vstoupili do naší armády.“

Jednostranné odzbrojení a odevzdání zbraní potenciálnímu nepříteli, jakož i usmiřování bolševiků odmítali od samého počátku ti Češi v Rusku, kteří dávali přednost spolupráci s bílými. Pro ně představoval bolševický režim ne-li přímo dílo Němců, tak alespoň ochotného a vědomého spolupracovníka Centrálních mocností. Nejvýznamnějším z nich byl Dürich, který odjel z Kyjeva s ustupující československou armádou. Dürichův protibolševický postoj odpovídal jeho slovanské a proruské orientaci. Připomeňme, že obhajoval připojení československých jednotek k národní ruské (republikánské) armádě v listopadu 1917, což mu vyneslo kritiku Masaryka a dalších. (Masarykovo obvinění vznesené na jaře 1918, že Dürich se před ruskou březnovou revolucí „postavil do služby reakční vlády, zřejmě austrofilské a germanofilské, a proti spojencům a proti nám ostatním“, bylo evidentně nepravdivé.) Na společné cestě s armádou do Penzy pokračoval Dürich v rozhovorech s vojáky a důstojníky, z nichž všichni se k němu chovali přátelsky. Vlaku, jímž Dürich cestoval, velel kapitán Kadlec. Na žádost ruské odbočky Národní rady Kadlec navrhl, aby Dürich provázel jednotku ke štábu československé armády v Penze. Dürich se domníval, že vedoucí ruské odbočky Národní rady změnili názor, a proto do Penzy jel. Předsednictvo odbočky však nevědělo, co si s ním počít. Jeho přítomnost přiváděla do rozpaků jak ty, kteří možná souhlasili s jeho názory na povahu bolševického režimu, ale nechtěli to veřejně přiznat, tak i ty, kdož s ním nesouhlasili. Bylo mu proto nabídnuto, aby se odebral buď na Sibiř – do Omska, nebo do Gelendžiku na pobřeží Černého moře. Dürich se rozhodl pro Gelendžik.

Úsilí zbavit se Düricha souviselo s debatou mezi Pavlů a Maxou o postoji armády k bolševikům. Především Maxa si uvědomoval, že Dürich by mohl posloužit legiím jako alternativní vůdce. Pavlů byl přesvědčen, že armáda by měla spíše bojovat než odevzdat v Penze zbraně, zatímco Maxa trval na jednáních a usmiřování bolševiků. Koncem března 1918, po prvních bojích s bolševiky, vyjádřili někteří důstojníci a vojáci, stejně jako civilisté, souhlas s Dürichovou kritikou Masarykovy politiky neutrality. Oni sami byli pak považováni nekritickými stoupenci Masaryka za „nepříjemné živly“. Vladimír S. Hurban, jeden z Masarykových „agentů“ v carském Rusku a carský zpravodajský důstojník, člen odbočky v Penze, napsal Masarykovi do Washingtonu o Dürichovi toto: „Přítomnost Dürichova ztěžovala naši pozici vůči sovětům, s kterými jsme jednali a které stále chtěly nalézt v nás nějakou ‚kontrarevolučnost‘, aby měly zákonnou příčinu vystoupit proti nám, neboť sověty dobře věděly, že Dürich dával v Kyjevě černosotněncům k ‚dispozici‘ naše vojsko. Také vůbec po celou dobu svého pobytu v transportu však [...] Dürich nedodržel povinnou rezervu a nedobré živly v našem vojsku v něm vždy nacházely podporu [...] jeho přítomnost v našem vojsku vůbec je nežádoucí [...] je třeba poslat Düricha na nějaké bezpečné místo. [...] Takovým místem bylo v daný čas naše sanatorium v Gelendžiku. [...] Kpt. Zajiček s Dürichem odcestoval do Penzy 23. března.“

Jízda do Gelendžiku byla pro starého muže dlouhá a obtížná. V místech, kudy projížděl, viděl navíc rozkladné důsledky činnosti bolševiků. Svou cestu vnímal jako „cestu křížovou“. Viděl, jak se kdysi mocné Rusko hroutí a jak zoufale bojuje hrstka dobrovolníků kolem Kornilova a Alexejeva proti svedeným masám, které ztratily disciplínu a s ní i lidskou podstatu. Dürichův zármutek vzrůstal uvědoměním, že nemůže nic změnit. Jeho osoba a jeho názory byly nežádoucí. V očích mnoha Rusů si povšiml němé výtky Čechům za jejich „neutralistický“ postoj, který uvolnil pole bolševikům. Cítil se před ruským národem vinen, ale nemohl nikterak zabránit tragédii, jejímž byl svědkem. Byl odeslán do izolace, kde zůstal do srpna 1918, kdy pro něj poslal generál Alexejev se žádostí, aby zůstal v jeho velitelském štábu.

Zatímco o politickou „pravici“ se Národní rada v čele s Maxou snadno postarala, krajní levice působila stálé problémy. Malá skupina českých bolševiků v Rusku sestávala z „profesionálních revolucionářů“ a stoupců Lenina. Třebaže jich bylo málo, pomohli nastolit v Rusku stav, který Winston Churchill popsal jako „stát bez národa, armáda bez země, náboženství bez Boha. Vláda, která o sobě prohlašovala, že je novým Ruskem, vyšla z revoluce a byla živena terorem. Odmítla důvěru v dohody; uzavřela separátní mír; propustila milión Němců, použitých pro konečný prudký útok na západě. Prohlásila, že mezi ní a nekomunistickou společností nemůže existovat důvěra, veřejná či soukromá, a žádné závazky není třeba dodržovat. [...] Tak byli Rusové zbaveni vítězství, cti, svobody, míru a chleba...“ A co je důležité, českoslovenští bolševici se významně podíleli na rozpoutání konfliktu mezi československou armádou a sověty. Na tomto místě je proto vhodné věnovat pozornost vývoji krajní levice mezi ruskými Čechy.

Koncem března 1918 se skupina levicových sociálních demokratů z Petrohradu přesunula společně se sovětskou vládou do Moskvy, kde začala vydávat noviny Průkopník, propagandistický orgán bolševiků. Další skupina socialistů z Kyjeva se také přemístila do Moskvy, kde byla 18. května 1918 poprvé vydána Svoboda, jež se stala druhým československým radikálně socialistickým periodikem ve městě. Moskva se tak stala ruským centrem

československého komunistického hnutí, jež se odpoutalo od zahraničního odboje svou radikálně marxistickou ideologií, ačkoli akceptovalo program nezávislého českého státu.

Tento stát však měl být socialistickou republikou – součástí evropské federace socialistických republik. Programový článek v prvním vydání Průkopníka z 27. března 1918, nazvaný „Proč jsme komunisty?“, pouze opakoval tezi někdejší petrohradské skupiny: proletariát musí osvobodit svou zemi světovou revolucí. Článek odmítl názor, že Francie může dát českému národu samostatnost a tvrdil, že „žádný kapitalistický stát nemá zájem na záchraně a osvobození malých národů. [...] Naše osvobození se uskuteční pouze s pomocí světové sociální revoluce“. Otázku zjednodušil do dvou možných alternativ: „Buď budeme loajálně stát za ruskou revolucí proti buržoazii a kapitalismu, staneme se skutečnými revolucionáři a naším cílem bude vybudování komunistické společnosti, nebo nadále budeme hračkou v rukou buržoazie a kapitálu.“ Tento druh argumentu „buď – anebo“ měl sotva vliv na československé vojáky. Zato však článek Jaroslava Haška „Proč jít do Francie?“ byl mnohem efektivnější propagandou, protože se obracel k nejnaléhavějšímu problému, s nímž byli vojáci konfrontováni. Hašek tvrdil, že vedoucí představitelé ruské odbočky Národní rady oklamali každého včetně profesora Masaryka, když ho přiměli, aby akceptoval myšlenku cesty do Francie. Pomineme-li lež, na níž je tento argument postaven, bylo hlavním smyslem článku vyvolat dojem, že Čechoslováci musí zůstat v Rusku, aby se podíleli na obnově ruské armády, „zúčastnili se činně ruské revoluce a pomohli ruskému národu upevnit republiku sovětů, ze které vycházejí paprsky osvobození celého světa i našeho národa“. Zde v Rusku „musí zůstat každý z nás, který ví, že jsme potomci Táboritů, prvních v Evropě socialistů-komunistů! [...] Náš politický význam je zde a nikoli na západě. Musíme Rusku pomoci!“

Mezitím se 5. dubna 1918 ve Vladivostoku vylodil malý oddíl japonské armády. Sibiřské sověty se začaly obávat japonské intervence a jejich nedůvěra k československým vojákům vzrostla. K tomuto psychologickému faktoru přistupovaly mnohé technické problémy, jako nedostatek lokomotiv a pomalý pohyb vlaků. Vojáci a důstojníci československého armádního sboru považovali tyto odklady za obstrukce, za něž je odpovědná sovětská vláda. Věřili, že obstrukcí není zapotřebí, protože dodržují přísnou neutralitu a jejich pohyb k Vladivostoku a dále ze země není namířen proti sovětům. Nervozita těch, kteří toužili co nejdříve dospět do Vladivostoku, se stupňovala aktivitami československých bolševických skupin, které se shromažďovaly na všech velkých železničních stanicích východního Ruska, jimiž československé ešalony projížděly. Tyto agitační aktivity porušovaly dohodu, kterou sovětská vláda uzavřela s Národní radou, měly však oficiální pozhřebání bolševiků.

Z iniciativy předsedy místního sovětu v Penze Kurajeva byla utvořena smíšená československo-sovětská komise, pod jejímž dohledem probíhalo odzbrojování legií uspokojujivě. To se však nelíbilo Jaroslavu Štrombachovi, organizátoru jednotky československé rudé armády v Penze. Štrombach napsal 3. dubna 1918 svým soudruhům v Moskvě, že se dostane do „hrozného boje“ a že požádal Kurajeva, aby „za žádnou cenu“ nepustil československé oddíly dál na východ. Naléhal na československé komunisty v Moskvě, aby jej podpořili a žádali sovětskou vládu o vydání příkazů, jež budou v souladu s jeho názory. Moskevští soudruzi musí skupinu v Penze více podporovat a poslat, co je v Penze nejvíce potřeba: to jsou „agitátoři, kancelářské síly, všechno“. Zdůraznil, že všechny vlaky musejí projet Penzou, což dodává jeho skupině strategického významu. „Udělat se to může tak, že po agitaci i nábore, po našem oznámení mohou teprve odejeti, a po odjezdu jednoho ešalonu, již zpracovaného – jen s musorem smetím důstojnickým a sluhami kapitalismu odjíždějícím – přijati druhý ešalon k zpracování – analýze. Pomalou jízdou, stálým zdržováním se jen nálada pro Francii umenšuje a lidé poznávají, že je to hloupost tam jet. Posílejte nám co nejvíce novin. [...] Na tom peníze neseťřte. Pole pro agitaci zde je opravdu velké. Musíme šířit mezi lidmi internacionalismus. A především nám pošlete více literatury. Potřebujeme více pravomocí. Zařídte, aby bylo penzskému sovětu nařízeno, aby se nám bezpodmínečně podřídil.“

Průkopník, vydávaný československými komunisty v Moskvě, také vyzýval československé vojáky, aby Rusko neopouštěli, užívaje různých argumentů a úskoků. Tak vydání z 18. dubna 1918 přineslo pod titulkem „Vladivostok, či Archangelsk?“ článek, sepsaný jedním z účastníků mezinárodního kongresu válečných zajatců, v němž stálo: „Tu jsme se dozvěděli, že celá Sibiř s jejími zajateckými tábory [...] je v doslovném socialistickém varu.“ Není možné, aby československé jednotky jely do Francie, protože „zde stojí vyzbrojené batalióny zajatců všech národností, připravené odraziti útok japonských militaristů. Je možné, je myslitelné, aby si české vojsko klestilo cestu těmito revolučními tisíci zajatců [...], kteří drží zbraň v rukou proti všem imperialistům, a kteří otázku českého vojska přičiněním samých ztřeštěných českých vlastenců [...] nechápou a nemohou chápat jinak, nežli jako otázku imperialistickou? Tato nelítostná skutečnost se českému vojsku říci nesmí, a – jak se dovídáme v posledních chvílích –

řekne se mu, že se změnil strategický plán a že se do Francie půjde kratší cestou, přes Archangelsk. [...] Již není tu jen útěk před revolučním Ruskem [...] Cesta na Archangelsk znamená, krom toho útěk českého vojska před živelným revolučním hnutím rakouského proletariátu všech národností i proletariátu Německa, představeného statisíci zajatců Sibíře.“

Tato argumentace byla nejen přitažená za vlasy a založená na nesprávném hodnocení situace na Sibíři, nýbrž účinkovala přesně opačně, než si přáli její původci. Podnítila již tak silný nacionalismus českých vojáků a podpořila názor, že němečtí a maďarští zajatci bojují na straně sovětů. Posílila také odpor vojáků k myšlence cesty do Francie přes Archangelsk. Tlak českých bolševiků na československou armádu prostřednictvím sovětských úřadů a jejich neúnavná agitace a umělé odklady dalšího pohybu ešalonů způsobily, že v dubnu 1918 panovalo v legiích napětí. Vedoucí skupina ruské odbočky Národní rady, jež trvala na neutralitě vůči sovětům a na cestě do Francie přes Vladivostok se souhlasem sovětské vlády, v nich ztrácela podporu. Šířily se zvěsti, že na pořadu dne je úplné odzbrojení armády a že Češi budou repatriováni. Opačné dohady a kontrapropaganda tvrdily, že bolševici jsou německými loutkami a jedinou záchranou je prostřílet si cestu do Vladivostoku. Neustále sílily hlasy, požadující nastoupit cestu do Vladivostoku vlastními prostředky legií a vlastní cestou, Čili – jak legionáři říkali – „vlastním pořádkem“, a to bez ohledu na orgány sovětské moci. Někteří čeští důstojníci začali přemýšlet o defenzivním plánu pro všechny možné eventuality.

Dne 7. dubna 1918 bylo československým ešalonům zakázáno projet Samarou; totéž se opakovalo o dva dny později. Tento zákaz přiměl francouzského vojenského atašé generála Lavergnea telegrafovat do Francie, že v důsledku japonského vyloďení ve Vladivostoku „Trockij dal rozkaz zastavit pohyb českého sboru na Dálný východ“. Lavergne žádal instrukce ohledně možnosti transportu československých jednotek přes Archangelsk. Veliký zmatek vznikl 12. dubna, kdy sovětská vláda vydala dva příkazy: jeden nařizující místním sovětům zastavit československé vlaky, druhý příkazující povolit jim cestu do Vladivostoku. K vyřešení této komplikované situace se 14. dubna v Kirsanovu tajně sešli někteří důstojníci první československé divize. Z této schůzky vzešla tzv. kirsanovská rezoluce. Jedna z jejích klíčových vět prohlášovala, že „poněvadž dřívější smlouva byla porušena a došlo k pokusům násilného odzbrojení – armádní sbor neodevzdá na žádný způsob zbraně před dosažením Vladivostoku“. Rezoluce dále konstatovala, že zkušenosti z uplynulých šesti týdnů vedou Čechy k závěru, že „nelze spoléhat na to, že se podaří odstranit vzájemnou dohodou se sovětskými úřady překážky při další cestě...“ Je pravda, že bolševici dosud splnili mnohé závazky, protože se obávali síly armádního sboru. Ale „až [...] budou zbraně odevzdány, změní se tón jejich jednání s námi, a my nebudeme mítí sil k eventuálnímu nátlaku“. Proto důstojníci rozhodli, že „jestliže by však byly podniknuty proti československým částem neodpovědnými živly jakékoli aktivní operace [...], pak by se tyto živly setkaly s příslušným odporem.“ Rezoluce odrážela převažující náladu mezi vojáky, kteří byli přesvědčeni, že se musejí bránit – v případě potřeby i silou – proti každému pokusu klást překážky postupu armády k jejímu cíli.

Situace se dále vyhrotila po německém protestu proti hlášenému útlaku německých válečných zajatců v Rusku. Nový sovětský komisař zahraničních věcí Georgij Vasiljevič Čičerin poslal 21. dubna sibiřským sovětům následující telegram: „V obavě před japonským útokem na Sibíř Německo důrazně žádá, aby bylo započato s rychlou evakuací německých zajatců z východní Sibíře do západního nebo evropského Ruska. Prosím, učiňte všechna opatření. Československé oddíly nesmí se pohybovat na východ.“

Již 17. dubna vyhlásili bolševici, vyděšení zprávami o postupu protibolševického kozáckého vůdce Semenova proti Karymsku na východní Sibíři, stanné právo. V důsledku Čičerina telegramu a chování místních sovětů rostlo rozhořčení u části československých vojáků. Zástupci ruské odbočky Národní rady se pokusili utišit vášně, rozbouřené na obou stranách. Jejím omskému úřadu, který začal vážně uvažovat o cestě jednotek první divize přes Archangelsk nebo Murmansk, se podařilo dosáhnout souhlasu irkutského sovětu, aby ešalony nacházející se východně od Omska pokračovaly na cestě do Vladivostoku. Ale vojáci a důstojníci první divize, rozhořčení mnohem více než jejich druzí východně od Omska nebo ve Vladivostoku, ztráceli trpělivost.

Delegáti první divize se proto 27. dubna 1918 sešli na sjezdové předporadě, aby se připravili na očekávaný sjezd vojenských delegátů. Ruská odbočka Národní rady s touto schůzí, svolanou na příkaz předsedy divizního komitétu, vyslovila nesouhlas. Činnost odbočky byla na předporadě kritizována „zleva“ i „zprava“, zprvu nejvíce ze strany levice, tj. od bývalých členů kyjevské Československé revoluční rady dělníků a vojáků, kteří byli po ukončení krátké existence své organizace rádi, že armáda nereagovala na jejich výzvy bojovat proti Němcům a Ukrajincům a že mohli opustit Kyjev pod její ochranou. Tito jedinci – Skoták, Vaníček, Koudelka a Synek – vystupovali proti dalšímu pohybu

ešalonů na východ a požadovali, aby armáda neopouštěla Rusko. Vzhledem k všeobecně známé náladě jednotek, jež požadovaly rychlý odjezd do Vladivostoku, byly jejich návrhy velkou většinou delegátů odmítnuty. Levicoví socialisté pak opustili schůzi a připojili se jako vítaná posila k jednotce československé rudé armády v Penze, která měla tehdy přibližně pouhých 200 mužů. Jak se vyjádřila moskevská Svoboda z 18. května 1918, předporada v Penze zavinila, že „soudruzi“ opustili československou armádu. V bolševickém duchu pak tvrdila, že „v září ruské revoluce rodí se revoluce ve střední a západní Evropě. Světová revoluce přinese i českému a slovenskému lidu osvobození...“ Podle názorů těchto levicových socialistů bylo chybou jet do Francie, když sovětské Rusko buduje novou armádu a základy nového sociálního systému v Rusku a ve světě.

Armáda, již českoslovenští komunisté navrhovali vytvořit, měla být československou socialistickou armádou. Její příslušníci však museli přijmout občanství sovětského Ruska, aby se vyhnuli obvinění z porušení brestlitevské mírové smlouvy. Získat občanství byla jednoduchá záležitost: tři dny po vyplnění formální žádosti o občanství na místním sovětu obdržel žadatel sovětské občanství. V souladu s požadavkem, že členové Rudé armády musí být občany sovětského Ruska, vydal Průkopník 17. května 1918 výzvu ke „všem Čechoslovákům v Rusku“ s tvrzením, že jejich povinností je vstoupit do Rudé armády a stát se ruskými občany. Tato výzva jasně demonstrovala československým vojákům závislost československého komunistického hnutí na sovětském režimu. Proto zůstaly jednotky československé rudé armády malé; největší z nich, první československý revoluční pluk, byl založen v Penze v dubnu 1918.

Českoslovenští komunisté se řídili instrukcemi ruské komunistické strany, k níž náleželi. Jako Leninovi stoupenci uvažovali v pojmech světové revoluce. Z Leninovy iniciativy byla 9. května 1918 založena Federace zahraničních skupin ruské komunistické strany (dále Federace), jejímž účelem bylo: a) získávat válečné zajatce pro věc bolševismu; b) zařazovat ty zajatce, kteří zůstali v Rusku, do bojových jednotek Rudé armády; c) získávat jejich pomoc při šíření bolševismu v jejich zemích. Jejím předsedou byl zvolen Béla Kun, který se připojil k bolševikům již před revolucí. Stojí za pozornost, že Maďaři tvořili nejpočetnější složku Federace a že na vleklých porevolučních bojích se po boku bolševiků zúčastnilo mezi 80 000 a 100 000 Maďarů. To znamená, že se 15–20 % maďarských válečných zajatců z celkového počtu odhadovaného na 500 000, připojilo k bolševikům. Pro srovnání: stejně se zachovalo asi 10 000 Čechů a Slováků, tj. přibližně 4 % českých a slovenských zajatců v Rusku.

Skladba vedení Federace a velký počet Maďarů bojujících po boku bolševiků patří k faktorům, jež pomohly dotvořit protibolševický postoj československé armády. Československá sekce Federace byla malá, ale úkol měla veliký: všemi prostředky zabránit transportu československé armády do Francie. Českoslovenští komunisté tvrdili, že si nemohou „vzít na svědomí“, aby byli nadějní čeští hoši „obětováni kapitalisticko-imperialistické válce ve Francii“. Dalším důvodem pro jejich agitaci proti převozu armády do Francie bylo přání pomoci sovětské vládě při budování Rudé armády. Po masové výměně zajatců, jež následovala po ratifikaci brestlitevské smlouvy, byli čeští komunističtí agitátoři posláni do všech center na železnici mezi Penzou a Vladivostokem. Měli za úkol rekrutovat vojáky pro Rudou armádu a agitovat proti politice neutrality armády, jež se přesouvala na východ. Průkopník 9. května tvrdil, že „československá armáda může dnes spasiti Rusko, porazit hrozící reakci a zabezpečiti svobodu“. Odmítaje její neutralitu psal, že „naše práce je zůstat zde a zachrániti bratrské Rusko“. Čechoslováci byli vyzýváni, aby pomohli vytvořit jednotnou armádu a mít v ní vlastní sbor; [...] „Pak uděláme pořádek v Rusku i za hranicemi!“ Co Čech v Rusku – „to revolucionář“ – to voják československé revoluční armády.

Tyto plamenné výzvy nepochybně vyjadřovaly jednak Trockého přání použít československou armádu jako jádro nové ruské armády, jednak víru českých komunistů, že sovětské Rusko je základnou světové revoluce, která „vypukne co nevidět“. V téže době však byli v Moskvě a Londýně Češi předmětem zcela jiných plánů.

Na počátku dubna 1918 zvažovalo britské ministerstvo války, pochybuje o možnosti obstarat dostatečnou tonáž pro převoz československých jednotek z Vladivostoku do Francie, tři alternativy využití československého vojska na Sibiři: a) soustředit ho v prostoru Omska s cílem bránit nepříteli v pronikání na Sibiř; b) poslat jej do Archangelska k ochraně zásob a k pokusu navázat kontakt se Sibiří přes Perm; c) přesunout Čechy za Bajkal, kde by mohli spolupracovat s atamanem Semenovem. Národní rada všechny varianty odmítla, trvaje na transferu armády do Francie.

Mezitím členové francouzské vojenské mise v Moskvě a ruské odbočky Národní rady hovořili se sovětskou vládou o plánu na převoz československých vojenských jednotek, nacházejících se západně od Omska, směrem k

Archangelsku. Výsledkem těchto jednání bylo, jak sděloval z Moskvy do Paříže generál Lavergne, že sovětská vláda, zvláště Trockij, souhlasila s transportem jednotek západně od Omska a že sovětský vojenský velitel severního vojenského okruhu počítá s těmito jednotkami pro obranu přístavů Murmanska a Archangelska. Ale sovětská vláda trvala na tom, že s ohledem na Německo musí operace zůstat tajná. Národní rada žádala od francouzské vojenské mise záruku, že cesta na sever bude skutečně znamenat zkrácení cesty do Francie a že Čechoslováci nebudou zataženi do možného sporu s Ruskem.

Obava Národní rady byla pochopitelná, neboť o intervenci se tehdy mnoho mluvilo. Češi však nevěděli, že britské ministerstvo války v polovině května rozhodlo vyslat generála F. C. Poolea s jednotkou pěchoty do Murmanska. Jeho posláním bylo organizovat Čechoslováky, o nichž kolovaly zprávy, že jsou již na cestě do Archangelska a Murmanska a kteří měli spolu s ruskými jednotkami vytvořit sílu, která by byla pod jeho velením a jemu k dispozici. Češi také netušili, že 15. května 1918 Beneš schválil plán lorda Cecila ponechat část českých jednotek v Rusku za podmínky, že Spojenci vydají deklaraci, uznávající Čechy za spojence a potvrdí oprávněnost jejich nároků na samostatnost.

Zatímco sověty a Britové zamýšleli použít československé jednotky ke svým vlastním cílům na ruském severu, Čechoslováci nebyli ochotni změnit cestu svého „určení“. V rozporu s bolševickou propagandou Pochodně a Svobody nebyla Sibiř „pro sověty bezpečná“, přičemž tamní protibolševické síly hledaly pomoc u Čechoslováků, pohybujících se na východ. Prostřednictvím dohody Národní rady s eserskými obchodními družstvy o zásobování československých jednotek na jejich cestě do Vladivostoku vstoupili Čechoslováci do styku s eserskými organizacemi na Sibiři. Ve skutečnosti tyto organizace samy kontaktovaly české důstojníky, stěžující si na těžký život pod bolševickou vládou. Čechoslováci tak zjistili, že mají na Sibiři mnoho přátel a příznivců. Zejména rozhodně protibolševicky orientovaní důstojníci si rychle uvědomili, že místní obyvatelstvo jim může být významně nápomocno. K těmto důstojníkům patřil velitel sedmého pluku kapitán Radola Gajda, který přišel k československé brigádě ze srbské dobrovolnické divize, a také jeho zástupce kapitán Kadlec. Gajda poslal 3. května 1918 esalonům náležejícím k sedmému pluku a dalším dvěma rotám plány operací pro mimořádné situace. Tyto plány připravené Kadlecem předvíдалy několik různých situací, jež mohou nastat mezi československými jednotkami a sověty. Patřilo k nim i použití síly proti bolševikům, bude-li to nutné.

Další plán týkající se československé armády vedl 15. května 1918 k vytvoření československé sekce lidového komisariátu národností. Stalin jako hlava komisariátu jmenoval do čela sekce Karla Knoflíčka, jeho náměstkem Arno Haise a tajemníkem Josefa Beneše. Tito českoslovenští komunisté připravili „plán“ na vytvoření československé rudé armády. Svým nadřízeným pak doporučili: 1) administrativně zlikvidovat ruskou odbočku Národní rady a její funkce odevzdat československé sekci lidového komisariátu národností; 2) uspořádat „sjezd“ delegátů československého armádního sboru a československých jednotek rudé armády, jež pak přijmou rezoluci, požadující rozpuštění československých národních vojenských jednotek a vytvoření československých socialistických vojenských jednotek; 3) Čechoslováky, kteří budou po rozpuštění armády nezaměstnaní, umístit do pracovních táborů; 4) zrušit Čechoslovenský deník, orgán Národní rady, a zkonfiskovat jeho tiskárnu. Vláda měla dále vydat příkaz k rozpuštění armády a nařídit železničním zaměstnancům, aby nepouštěli československé jednotky dál na východ. Nové noviny Čechoslovenská rudá armáda, jež začaly vycházet v Penze 12. května 1918, se obrátily k „soudruhům“ v československé armádě s emotivně laděnou výzvou, aby neopouštěli půdu Ruska – „socialistického Ruska, které máte milovat a podporovat všemi silami, protože Rusko pozvedlo prapor osvobození proletariátu celého světa“. „Soudruzi“ byli varováni před tím, aby „svou krví podporovali kapitalistickou Francii“ a kontrarevoluci; místo toho se měli připojit k Rudé armádě.

Čechoslovenští komunisté jednali s rozhodností fanatiků, kteří mají za sebou podporu vlády. A. Hais v doprovodu tří ozbrojených členů české rudé gardy provedl 9. května nařízení sovětské ústřední rekviziční komise, podle něhož byly zkonfiskovány úřadovny ruské odbočky Národní rady v Moskvě, Úřadovny dal k dispozici socialistickým novinám Svoboda. Nařízením vlády se československá sekce lidového komisariátu národností, zřízená dekretem z 15. května, stala jediným oficiálním československým mocenským orgánem v sovětském Rusku. Jeden článek dekretu stanovil, že všechny styky mezi Čechy a Slováky žijícími v Rusku a sovětskou vládou mohou probíhat pouze prostřednictvím této sekce. Všechny tyto akce demonstrovaly připravenost českých komunistů převzít vedení československého osvobozovacího hnutí a přetvořit ho k obrazu svému, a to jak v sovětském Rusku, tak i jinde. Průkopník vyjádřil tuto připravenost 17. května 1918 těmito slovy: „Převzali jsme vedení české politiky na Rusi do rukou. Formujeme zde

československou rudou armádu... V Moskvě v nejbližších dnech otevřen bude komisariát pro vyřizování československých záležitostí, do Ameriky, mezi naše krajany-socialisty, poslání budou naši emisaři..."

V polovině května 1918 vzniklo tedy několik plánů, vztahujících se k budoucímu využití československých jednotek: 1) poslat je na francouzskou frontu; 2) zbavit se armády co možná nejdříve, jak si přáli někteří sovětské vládní představitelé; 3) použít armádu k intervenci proti bolševikům; 4) postavit ji po bok bílých; 5) použít ji v severním Rusku, jak si přáli Britové; 6) použít jí na straně revoluce, jak si přáli českoslovenští komunisté. Všechny tyto představy vzaly ve druhé polovině května zsvě, když se českoslovenští vojáci a důstojníci rozhodli k akci, s níž ve svých plánech nikdo nepočítal.

V polovině května se ve vzrušené, nervózní a podrážděné atmosféře konaly volby delegátů na sjezd Československého vojska. Ruská odbočka Národní rady se pokoušela uklidnit vojáky, kteří byli pobouřeni zprávami, že část armády má být odkloněna na Archangelsk namísto pokračování do Vladivostoku. Avšak úředníci Národní rady otevřeně konstatovali, že rychlý přesun jednotek do Vladivostoku není možný a Československý deník navrhl, aby – bude-li to nutné – byla nastoupena cesta přes Archangelsk; dne 22. května 1918 připojil informaci, že francouzská vláda rozhodla o cestě části armádního sboru přes Archangelsk. Do oběhu však pronikly dohady, že se jedná pouze o bolševickou lež a že transport se do severního přístavu nikdy nedostane. Odpor vojáků proti cestě přes Archangelsk den ode dne rostl. Vojáci nedůvěřovali bolševikům a dokonce ani těm, kdo s bolševiky vyjednávali. Mnozí doufali, že sjezd rozptílí všechny obavy a podezření. Jeho výsledek byl však neočekávaný.

Návrh cesty do Francie přes Archangelsk delegáti odmítli již na předporadě 15. května 1918 v Čeljabinsku. V tomto městě se právě den předtím odehrála událost, známá později jako „čeljabinský incident“ a považovaná za bezprostřední podnět ke konfliktu mezi Čechoslováky a bolševiky. Byl to jeden z řady incidentů mezi československými oddíly a sověty vydržovanou rudou gardou, v níž působili jednotlivci vedení různými motivy pro rozhodnutí začlenit se do tohoto bolševického nástroje síly (patřili k nim také maďarští a němečtí váleční zajatci). Ráno 14. května projížděl vlak s rakousko-uherskými zajatci železniční stanicí. Kdosi z něj vyhodil kus železa do malé skupinky vojáků šestého československého pluku a jednoho z nich těžce poranil. Vojáci vlak zastavili, nařídili zajatcům vystoupit a zabili maďarského zajatce, kterého považovali za viníka. Poté zasáhl místní sověť v Čeljabinsku ovládaný maďarskými „internacionalisty“, kteří na předchozích stanicích zadržovali československé vlaky směřující na východ. Sověť dal zatknout stráž šestého pluku, jež zastavila vlak s Maďary, dále Čechy, kteří byli bolševickými úřady povoláni jako svědci, a také delegaci českých vojáků, kteří byli na sověť vysláni žádat propuštění svých krajanů. Toto arogantní jednání Čechy rozzuřilo. Odzbrojili rudou gardu na stanici, kterou obsadili a vynutili si propuštění zatčených krajanů. Přitom zabavili nalezené zbraně, jimiž se sami ozbrojili.

Tento incident byl vyřešen místními vyjednávači a část zabavených zbraní byla vrácena. Československý deník, vydávaný tehdy v Omsku, se o této události zmínil 21. května na čtvrté straně zdůrazniv, že takové věci se dějí, když jsou lidé podrážděni a rozhořčeni situací, do níž se dostali. Deník varoval před opakováním podobných incidentů, protože se mohou stát záminkou k vytváření překážek na cestě z Ruska. V telegrafické zprávě, odeslané do Moskvy, okružní vojenský komisař Sadlucký vysvětloval, že propustil zajaté Čechy, aby „předešel krveprolití“, protože si plně uvědomoval výtečnou disciplínu Čechů a naopak nepřipravenost Rudé armády. Češi, kteří již 18. května vrátili kulometry a pušky, komisaře ujistili, že brzy vrátí další zbraně. Podle telegramu Sadluckého čeští vojáci začínali být vzpurní. Odmítali poslušnost velitelům jednotek, protože nedůvěřovali zárukám od sovětské vlády, že budou přepraveni do Vladivostoku. „Chtěli jsme Čechoslováky odzbrojit, ale nemáme dostatek sil,“ uvedl Sadlucký. Po akci Češi vydali prohlášení, že nejsou proti sovětské vládě.

Incident se podařilo utišit, ale moskevští bolševici se již rozhodli pro tvrdý postup proti československému armádnímu sboru. Sovětský válečný komisař Trockij a jeho zástupce P. V. Aralov věděli, že dohoda ratifikovaná Stalinem se ukázala jako neúčinná, pohyb československých vojáků na východ je velice pomalý a mnoho plně ozbrojených ešalonů dosud nedorazilo do Penzy. Německá vláda vykonávala na sověty tlak, aby nepovolily odjezd československých jednotek, naléhajíc na transport svých vlastních válečných zajatců, kteří byli dosud na Sibiři a v Rusku. Již jsme zdůraznili, že brestlitevský mír zavazoval Leninovu vládu netolerovat v Rusku protiněmecké síly. Československý armádní sbor vystupoval mimoto ostře proti přepravě některých svých jednotek do Archangelska, jak bylo ujednáno mezi sověty a francouzskou vládou. Trockij a Aralov udržovali kontakt se zástupci ruské odbočky Národní rady P. Maxou a B. Čermákem, kteří slíbili rychlý odjezd jednotek v obou směrech – do Vladivostoku a Archangelska – a byli ochotni dát vojsko odzbrojit. Zjevně však nebyli schopni přinutit armádu k přijetí tohoto řešení.

Při svém momentálním rozhodnutí ale Trockij s Aralovem postupovali podle rady československých komunistů v Moskvě, kteří slíbili, že získají alespoň část armádních jednotek pro Rudou armádu, přičemž zbytek bude do rozpuštění armádního sboru umístěn v pracovních táborech. Proto Trockij rozhodl československé jednotky odzbrojit a armádu rozpustit. Kostky byly vrženy.

Čeští legionáři nebyli zaskočeni událostmi, které se právě dávaly do pohybu. Od 17. května 1918 kontrolovali telegrafní ústřednu v Čeljabinsku, takže mohli zachytávat zprávy, zasílané z Moskvy místním sibiřským sovětům. V noci z 20. na 21. května byli v Moskvě zatčeni Maxa a Čermák. Bylo jim řečeno, že budou propuštěni teprve po úplném urovnání čeljabinského incidentu a úplném odzbrojení československých jednotek. Byli přinuceni podepsat příkaz československým oddílům k bezpodmínečnému odevzdání zbraní místním sovětským zástupcům. Sibiřské sověty obdržely telegram od Trockého zástupce Aralova z 20. května 1918 se sdělením, že „na rozkaz předsedy rady lidových komisařů, komisaře vojenství soudruha Trockého, navrhuji Vám nabídnouti Čechoslovákům v esalonech, aby se organizovali v odborové dělnické družiny a aby vstupovali v řady sovětské Rudé armády. Postarejte se, jak jen můžete, o pomoc organizacím československých komunistů...“ Příkaz Maxy a Čermáka, vydaný jménem ruské odbočky Národní rady s datem 21. května 1918, konstatoval kromě nařízení o úplném odzbrojení československých oddílů, že „zajištění ochrany přechází úplně na sovětské orgány Ruské Federativní Republiky. Každý, kdo neplní tohoto rozkazu, považován buď za zrádce a postaven mimo zákon“. Tak vypadal neslavný konec politického vedení, jemuž Masaryk svěřil armádu v Rusku. Deklarace dovršila roztržku mezi ruskou odbočkou Národní rady, reprezentovanou komisařem (zplnomocněncem) Maxou, a československou armádou.

Vycházejíce ze zkušeností svých ruských soudruhů, se českoslovenští komunisté pokusili „legitimizovat“ zamýšlený převrat v československém zahraničním odboji v Rusku svoláním sjezdu, který měl pouze „schválit“ to, co se již odehrálo. Při přípravě na sjezd přinesl Průkopník 24. května 1918 článek s podtitulkem „Česká bílá garda“, který zařazoval celý československý armádní sbor mezi nepřátele sovětské moci. Zejména zdůrazňoval, že „česká bílá garda odjíždí do Francie. Teď víme jasně a určitě, proč nechce zůstat v Rusku. [...] Nemáme nic proti tomu, ale co dělala bílá garda cestou, k tomu nesmíme mlčet. [...] S českou bílou gardou a její představitelkou OČSNR, [odbočkou Československé národní rady], jsme domluvili. [...] V Moskvě zatčení vůdcové této gardy.“ Příštího dne, tj. 25. května – v tutéž dobu, kdy Trockého telegram učinil definitivní tečku za všemi jednáními požadavkem bezpodmínečného odevzdání všech zbraní Čechoslováků – byly v moskevském hotelu Evropa zahájeny předběžné porady delegátů. Sjezd svolal „ústřední výbor Československé sociálně demokratické strany dělnické v Kyjevu (nyní v Moskvě) společně s Československou komunistickou stranou v Moskvě“. Podle českých komunistických novin Československá rudá armáda, vydávaných v Penze, bylo hlavním účelem sjezdu sjednotit obě strany. V domnění, že Aralovy a Trockého rozkazy definitivně vyřešily otázku převozu československých jednotek do Francie a rozpustily armádní sbor, rozhodli českoslovenští komunisté a jejich spojenci s velkou sebejistotou o vytvoření „jednotné“ politické strany.

* * *

O zhruba 30 let později – v roce 1948, se tento precedens (z hlediska komunistů) mnohem úspěšněji opakoval, když se sloučily strany komunistů a sociálních demokratů v jedinou Komunistickou stranu Československa jako výraz úplného převzetí moci v Československu.

* * *

Na sjezdu se sešlo 79 delegátů, kteří měli zastupovat 5600 členů obou skupin, a 22 delegátů reprezentujících 1850 Čechoslováků v rudé gardě a rudé armádě. Rezoluce sjezdu odrážela závislost československých komunistů na sovětské vládě a vliv jejich ruských soudruhů. Sjezd plně podpořil marx-leninskou koncepci války a revoluce, jak ji pojímala ruská komunistická strana a proklamovala vznikající Třetí internacionála. Jedno z usnesení kongresu znělo: „Plně schvalujeme program i taktiku Ruské komunistické strany bolševické, přijímáme název Československé komunistické strany a vstupujeme v mezinárodní spojení dělnictva pod Třetí internacionálou. Zdůrazňujeme tím nutnost a povinnost dělnictva všech států a národů věrně postavit se po bok ruské sociální revoluci.“ Tento základní koncepční rámec odrážely také tři základní rezoluce sjezdu.

V první z nich sjezd vyhlásil, že „československý socialistický proletariát bude vždy věrně hájit ruskou svobodu i ruskou proletářskou republiku“ a vyjadřoval „pevné přesvědčení, že ruský proletariát dovede odrazit divoké útoky reakce a obhájí svou svobodu do té doby, pokud proletariát západní Evropy nepřijde na pomoc“. Druhá rezoluce se obracela k „československému dělnictvu v hranicích Rakousko-Uherska“. Vyzvala jej, aby zavrhl „jakékoliv

kompromisy s měšťáctvem, které v první příhodnou dobu zradí zájmy dělnické třídy“, a připravovalo „spolu se socialisticky uvědomělým dělnictvem všech národů Rakouska veliký den evropské sociální revoluce“. Slibující mu pomoc „v hodině rozhodné srážky s kapitalismem a imperialismem“ rezoluce vyhlásila, že českoslovenští komunisté v Rusku tvoří „pomocné hnutí československého dělnictva sociální revoluci na západě Evropy. [...] Ať žije československá socialistická republika ve federativním svazku socialistických republik Evropy“.

Program československých komunistů v Rusku korespondoval se strategickými plány bolševiků a Třetí internacionály, která poté vznikla (ačkoli program k ní odkazoval jako by již existovala) a jež byla ve svých strategických a taktických přístupech poplatná marx-leninské ideologii. Českoslovenští komunisté očekávali, že se ve střední a západní Evropě odehraje politická a sociální revoluce, za jejíž předvoj se považovali. Jejich osvobozovací strategie vycházela z předpokladu, že proletariát střední a západní Evropy povstane proti existujícím vládám a že socialistická revoluce v Evropě je předběžnou podmínkou pro osvobození Čechoslováků. Českoslovenští komunisté popřeli předválečnou linii sociální demokracie, podle níž bylo strategickým cílem socialistů přetvořit podunajskou monarchii na socialistický stát. Převzali nyní ideu československého státu a jednoho československého národa. Avšak socialistická republika, jestliže by byla vytvořena, musela by se stát součástí federace evropských socialistických republik. Komunisté odmítli názor, že samostatný československý stát by mohl vzniknout jako výsledek vojenských vítězství dohodových mocností nad Německem. Zaslepeni svou ideologií, neuměli si představit, že dohodové mocnosti by mohly založit nebo pomoci založit československý stát. Jedna ze zpráv předložených sjezdu celkem jasně uváděla, že dohodové mocnosti „bez rozdílu, zda v mateřské zemi, nebo v koloniích, udržují národy v porobě a vytvořily z nich předmět bezohledného vykořisťování“. Podle československých komunistů jedinou zárukou národního osvobození bylo přežití a posílení základny a střediska evropské socialistické revoluce – sovětského Ruska.

Strategický program československých komunistů v Rusku nebyl však přijat domácím českým a slovenským socialistickým hnutím, které nesdílelo jejich naděje nebo přesněji řečeno jejich iluze. Domácí socialisté nebyli ovlivněni československými komunisty ve „vzdáleném“ Rusku. Víc a víc se blížili programu národního odboje vedeného středostavovskými předválečnými politiky, zejména Kramářem a Rašínem a triumvirátem Masaryk-Beneš-Štefánik (a jinými) v zahraničí. Válečný program československých komunistů v Rusku měl však silný dopad na základní orientaci budoucí Komunistické strany Československa a její postoj vůči Československé republice. Českoslovenští komunisté nepředpokládali, že je vznik buržoazní republiky vůbec možný. Když se stala skutečností, viděli v ní nástroj kapitalisticko-imperialistické Francie a jejích domácích lokajů. Později komunisté dospěli k závěru, že nástroj kapitalisticko-imperialistického útlaku musí být smeten a na jeho místo musí nastoupit nový „nástroj útlaku“, diktatura proletariátu. To se vskutku o třicet let později stalo.

Třetí rezoluce sjezdu se vztahovala k aktuálním úkolům československého komunistického hnutí v Rusku, zvláště k situaci v československém armádním sboru a ruské pobočce Národní rady. Rezoluce uváděla, že „tzv. odbočka Československé národní rady v Rusku nikdy nebyla zástupcem a mluvčím československého proletariátu v Rusku“. Vyzvala proletáře, „kteří dosud slouží ve vojsku, vytvořeném Národní radou“, aby opustili řady těch, „kdož vědomě zrazují ruskou revoluci a prodávají proletáře v československém vojsku francouzskému měšťáctvu“. Rezoluce tvrdila, že „kdo v této hodině opustí ruskou socialistickou republiku, stane se zrádcem mezinárodního socialistického proletariátu“. Sjezd poté vyzval sociální demokraty v československé armádě, aby „vstoupili do Československé rudé armády, která je součástí rudé armády Ruské federativní republiky“.

Sjezd také zvolil dvacet členů ústředního výkonného výboru a rozhodl, že dvoje noviny, Svoboda a Průkopník, se sloučí v jeden oficiální orgán československé komunistické strany – Průkopník svobody. Zatímco sjezd ještě zasedal, delegáti byli informováni o rostoucím duchu odporu v československé armádě. Krátce poté, co sjezd skončil, se zbývající delegáti dozvěděli, že se československý armádní sbor vzbouřil proti sovětské vládě. Delegáti vyzvali vojáky, aby odmítli účast v „kontrarevolučním boji“ a uposlechli příkazu sovětské vlády ke složení zbraní. Muna, Koza, Synek a další delegáti byli pozváni k rozhovoru s Leninem, Trockým, Stalinem a Aralovem v Kremlu. Komunistická strana Československa byla na tomto setkání vyzvána, aby se podílela na likvidaci sporu mezi sověty a československou armádou. A strana se vskutku podílela na všech pokusech demoralizovat jednotky, ochromit armádu, a pokud možno ji zcela zničit.

Mezitím se do Čeljabinska sjížděli delegáti armádního sjezdu. Na předporadě 20. května 1918 byl zvolen Prozatímní výkonný výbor. Skládal se z přítomných členů ruské odbočky Národní rady a z velitelů pluků (podplukovník Sergej Vojcechovský, kapitán Radola Gajda a poručík Stanislav Čeček); předsedou se stal Bohdan Pavlů. Během následujících

dvoudenních diskuzí se delegáti rozhodli neuposlechnout příkazů, jež přicházely z Moskvy a neodevzdat zbraně místním sovětům. Vzhledem k tomu, že Maxa byl v Moskvě v zajetí a nejvyšší armádní velení se nacházelo ve Vladivostoku, Bohdan Pavlů a vzbouření mladí důstojníci převzali velení nad jednotkami. Zvolený Prozatímní výkonný výbor byl pověřen vedením operací, spojených s transportem jednotek do Vladivostoku. Uvedení důstojníci dostali neomezenou pravomoc nad armádními jednotkami, které dosud nedorazily do Vladivostoku. Čeček se stal velitelem penzské skupiny ešalonů v evropském Rusku, Vojcechovský čeljabinské skupiny na západní Sibiři a Gajda velel ešalonům mezi Omskem a Irkutskem.

Sjezd se 22. května usnesl na rezoluci, určené ruské pobočce Národní rady, francouzské vojenské misi ve Vologdě a sovětům podél Transsibiřské magistrály: „Sjezd československého revolučního vojska, zahájený v Čeljabinsku, rozhlásil u přítomnosti vojenského komisaře Sadluckého své sympatie s ruským revolučním národem v jeho těžkém boji za upevnění revoluce. Sjezd je však přesvědčen, že sovětská vláda nemá sil zaručit volný a bezpečný průjezd našim vojskům do Vladivostoku, a proto se usnesl jednomyslně zbraní neodevzdat do té doby, dokud se nám nedostane záruk svobodného odjezdu a osobní bezpečnosti proti protirevolučním vlakům.“

Ačkoli rétorika rezoluce odpovídala terminologii používané Národní radou, jejím důsledkem byl naprostý rozchod se sověty. Armáda se rozhodla pokračovat do Vladivostoku „vlastním pořádkem“. Rozhodnutí postavit armádu mimo politickou kontrolu ruské odbočky Národní rady (jejíž část byla zadržována v Moskvě, další byla v Omsku a zbylá ve Vladivostoku) a mimo pravomoc velitele armády (generál Šokorov se nacházel v Omsku a náčelník štábu generál Dieterichs ve Vladivostoku) bylo výsledkem hněvu československých vojáků kvůli nesplněným slibům, kteří již dlouho požadovali vzít osud do vlastních rukou. Z hlediska vůdců Národní rady a bolševiků šlo o vzpouru a totální odmítnutí Masarykovy politiky neutrality. Pavlů a mladí důstojníci postupovali tak, jako kdyby bylo vojenské velení armády – Šokorov a Dieterichs – spolu s politickými zástupci Maxou a Čermákem sesazeno, třebaže nikdy nebylo v tomto směru vydáno žádné oficiální prohlášení.

Dne 23. května byla první jednotka, pověřená vynutit si postup „vlastním pořádkem“ a ozbrojená kulometry, umístěnými na lokomotivách, vypravena z Čeljabinska do Omska. Na odpoledním zasedání sjezd rozhodl vyjmout otázky transportu z pravomoci ruské odbočky Národní rady a převést je na Prozatímní výkonný výbor; „případná nařízení“ odbočky byla prohlášena za neplatná. Téhož dne odeslal Aralov sibiřským sovětům nový telegram nařizující, aby byly „odzbrojeny a rozformovány všechny vlaky a oddíly československého armádního sboru“. V souladu s přáními československých komunistů v Moskvě Aralov přikazoval, aby z vojáků byly tvořeny „oddíly rudé armády a pracovní skupiny. Je-li potřebí pomoci československých komisařů, obraťte se o pomoc ke komitétům československých sociálních demokratů v Penze, Samaře, Petropavlovsku a Omsku“. Aby místní sověty povzbudil k provedení příkazu, Aralov v poslední větě upozorňoval, že „v ešalonech nacházejí se zásoby lihu“.

Rozhodnutí sjezdu byla sdělena sovětské vládě telegramem z 23. května 1918, v němž se zejména uvádělo: „Sjezd delegátů česko-slovenského korpusu v Čeljabinsku se usnesl předat vrchní řízení transportu československých vojsk výhradně Prozatímnímu výkonnému výboru, zvolenému sjezdem. Nařízení jiných představitelů česko-slovenských orgánů jsou neúčinná. Co se týče rozkazu představitelů Československé (Národní) Rady Maxy a vojen. komisaře Aralova o vydání zbraní, sjezd jednomyslně se usnesl zbraní před Vladivostokem nevydávat, neboť je považuje za záruku bezpečnosti pohybu. Se zajištěním transportu pouze úřady sovětské federativní republiky pro neurčitost všeobecné situace nelze se spokojit. Sjezd protestuje proti konstatovaným pokusům o odzbrojení a zastavení československých ešalonů. [...] Čině nezbytná bezpečnostní opatření, československý Prozatímní výkonný výbor nepozbývá naděje, že sovětská vláda nebude chtít klást překážky odchodu revolučních československých vojsk. [...] Tím spíše doufáme ve smírné východisko ze zapletené situace, že každá srážka by jen komplikovala situaci místních orgánů sovětské vlády na Sibiři. Podepsán Předseda Československého výkonného výboru Bohdan Pavlů...“

Členové ruské odbočky Národní rady se pokusili zabránit úplné roztržce s bolševiky telegramem kapitánu Gajdovi z rána 25. května, aby ve své velitelské pravomoci nepodnikal žádnou akci východně od Omska. Gajda byl zpraven o tom, že generál Foch nařídil „jedné z našich divizí vydat se do Archangelska“ a že armáda musí poslouchat příkazy. Je nutné „vyhovět ruské vládě a řídit se jejími nařízeními. A ovšem je možné s ní jednat“. Jménem členů ruské odbočky Národní rady v Omsku byl Gajda vyzván, aby zachoval klid a nepouštěl se do žádných bojů – „Nechceme a nemůžeme bojovat s bolševiky. To by nás zničilo!“ V témže telegramu, podepsaném dr. Kudelou, majorem Alfredem Guinetem a generálem Šokorovem, bylo Gajdovi vyhrožováno vojenským soudem, pokud příkazu neuposlechne. Československý deník, vydávaný odbočkou Národní rady, přinesl 25. května rozhovor s majorem A. Guinetem, jenž trval na cestě

první československé divize do Archangelska. Úvodník připomínal, že toto interview si kladlo za cíl rozptýlit „pochybnosti, které vznikají v našich řadách z neznalosti, neporozumění i následkem ničemné agitace“.

Tyto kroky však nemohly zastavit řetěz událostí, vedoucích k otevřenému boji s bolševiky. Kapitán Kadlec obsadil dle Gajdova příkazu 25. května Marijinsk, ležící východně od Nikolajevska. Současně vypuklo západně odtud v Chulymsku protisovětské povstání. V noci na 26. května Gajda obsadil Novonikolajevsk, kde byla ustavena prozatímní sibiřská vláda. O den dříve odeslal Trockij telegramy všem sovětům podél železniční tratě z Penzy do Omska s příkazem okamžitě odzbrojit Čechoslováky:

„Každý Čechoslovák, který bude nalezen se zbraní na linii železniční dráhy, budiž na místě zastřelen. Každý ešalon, v němž se ukáže třeba jeden ozbrojený, musí být vyloučen z dopravy a zavřen do zajateckého tábora. Místní vojenští komisaři jsou povinni ihned vyplnit tento příkaz. Každá liknavost se rovná nečestné zradě a přinese viníkům krutý trest. Zároveň jsou posílány v týl československých ešalonů spolehlivé síly, kterým je přikázáno dát na učenou buřičům. S čestnými Čechoslováky, kteří odevzdají zbraně a podřídí se sovětské vládě, bude jednáno jako s bratry. Bude jim poskytnuta veškerá podpora. Všem železničářům se oznamuje, že ani jeden vagón s Čechoslováky nesmí se pohybovat na východ. Kdo ustoupí násilí a poskytne Čechoslovákům pomoc při jejich pohybu na východ, bude krutě potrestán. Tento příkaz přečtete všem československým ešalonům a oznamte všem železničářům v místech, kde jsou Čechoslováci. Každý vojenský komisař je povinen referovat o výsledku. L. Trockij, lidový komisař války.“

Tento příkaz byl reakcí na telegram, odeslaný o dva dny dříve sovětské vládě Prozatímním výkonným výborem. Nyní už nic nemohlo zastavit ozbrojenou srážku mezi Čechoslováky a sověty. Sovět Centrosibiře nařídil 26. května všem místním sovětům odzbrojovat československé ešalony: „Nemáte-li dostatek sil, abyste odzbrojení provedli, učiňte všechno možné k zastavení ešalonů: zavezte je na slepou kolej, odebírejte jim lokomotivy, v krajním případě rozebírejte i železniční trať!“ To se snaže řeklo, než vykonalo, zvláště když byly místní sověty konfrontovány s dosud neodzbrojenými Čechoslováky západně od Penzy. Penzský sovět proto 26. května telegrafoval Trockému, že uspořádal konferenci „za účasti československých komunistů“ a došel „k tomu závěru, že nemůže vyplnit předpis v plném smyslu, jak toho žádáte...“ Na to Trockij ještě téhož dne odpověděl: „Soudruzi! Vojenské rozkazy se nevydávají k posuzování, nýbrž k vyplnění. Poženu před vojenský soud všechny představitelé vojenského komisariátu, kteří se zbaběle budou vyhýbat odzbrojení Čechoslováků. [...] Vy jste povinni, jednat ihned a rozhodně.“ Mosty byly spáleny; ani pro jednu stranu už nebylo cesty zpět.

Válka mezi bolševiky a Čechy, jež vypukla koncem května 1918, byla historickou událostí vedoucí k téměř okamžitému uznání válečného stavu československé armády ze strany britské a francouzské vlády. Je ironií osudu, že povstání československých jednotek proti bolševikům se stalo současně revolucí „proti Maxovi a tím i proti Masarykovi“. Podle historiků tato válka začala v rozporu s principem neutrality, zastávaným „diktátorem“ Masarykem. „Kdyby se toto stalo o několik měsíců dříve, vypořádaly by se jistě čs. oddíly s tlupami rudé gardy, tehdy skoro ještě neorganizovanými, docela lehce.“ Avšak Češi sáhli ke zbraním z důvodu sebeobrany a dosažení svého vladivostockého cíle, nikoli ve snaze zničit rudou gardu a potříti bolševický režim. Historická ironie tkví také v tom, že protibolševické povstání pomohlo Masarykovi a Benešovi, kteří se proti němu stavěli, získat diplomatické uznání jako de facto prozatímní vláda, nacházející se ve válečném stavu a zastupující neexistující československý stát. Masaryk s Benešem si tak vytvořili předpoklady pro převzetí rozhodujícího postavení v budoucím Československu.

Konec